



JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Carl Berg

Bortom orsakandets gränser

En utredning om det straffrättsliga orsakandet, med särskild inriktning på
svårutredda orsaksförhållanden och avlägsna gärningar.

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin: HT 2023

Innehåll

Summary	4
Sammanfattning	6
Förord.....	8
Förkortningar.....	9
1 Inledning.....	10
1.1 Problemformulering	10
1.2 Tydliggörande av Problemformuleringen - ett exempel	11
1.2.1 Jordskredet och schaktarna	11
1.3 Syfte och frågeställning.....	12
1.4 Metod och material.....	13
1.5 Avgränsningar	15
1.6 Forskningsläge.....	16
1.7 Disposition.....	17
2 Uppsatsens straffrättsliga utgångspunkter	19
2.1 Straffrättens funktion.....	19
2.2 Rättssäkerhet och effektivitet	19
2.3 Brotts typer inom gärningsbeskrivningen	20
2.4 Objektiv och subjektiv oaktsamhet	21
3 Den straffrättsliga gärningen	22
3.1 Handling eller underlåtenhet?.....	23
3.1.1 Garantläran	24
3.1.1.1 Garantansvar för företagare.....	26
3.2 Psykiskt orsakande	28
3.3 Mellanliggande gärningstyper	29
4 Orsakssamband mellan gärning och följd.....	31
4.1 Inledning.....	31
4.1.1 Kausalkedjor och kausallinjer	31
4.2 Identifieringsmetoder	33
5 Orsakens relevans inför straffrättslig behandling.....	37
5.1 Inledning.....	37
5.2 Adekvansläran	38
5.3 Otillåtet risktagande och relevans	40
5.3.1 Tillåtet eller otillåtet risktagande?.....	41
5.3.2 Relevans gentemot följden.....	43
5.3.3 Osäkra fall av otillåtna risktaganden.....	46
6 Medverkansläran.....	50

7	Diskussion och Analys	52
7.1	Inledning.....	52
7.2	Att formulera ett orsakande – utgångspunkter för analysen	52
7.3	Orsaken till A:s död.....	53
7.3.1	Faktiskt orsakssamband	53
7.3.2	Bör VD:n ses som orsak till A:s död?	58
7.4	Avslutande slutsatser	63
	Källförteckning	64

Summary

This essay addresses the question of how a criminal legal argumentation can be formulated to justify a specific person as a relevant cause for potential criminal liability. This within the context of a complex and intricate sequence of events, involving multiple possible causes, with a particular focus on perpetrators who are distant from the actual consequence in both time and space.

To investigate this a study is conducted on three parts within the criminal legal concept of causation, along with associated theories and perspectives for each component. The first component examined is the criminal act, involving a review of various theories on how an criminal act or omission can be defined. The second part involves a closer examination of theories and perspectives regarding how a causal connection between an act and consequence can be revealed and established. This includes, among other things, reesarching of certain causation theories such as different variants of the so-called *conditio sine qua non* theory. Finally, the third part involves a review of various liability theories developed as tools to answer whether an ascertained causative act is also of such a nature that it should serve as the basis for potential criminal liability. This entails a more general examination of the adequacy doctrine and a review of Nils Jareborg's and Ivar Strahl's theories, which are based on the relevance of culpability to the consequence.

Based on the results obtained from the investigation of the causation concept, an analysis is conducted by applying the different theories and perspectives to the circumstances in a fictional case, with the offense of causing another's death (*vållande till annans död*) as a foundation. The goal with the analysis is to present a plausible legal argumentation that a certain person, distant from the consequence in time and space, should be regarded as a cause for a death that occurred through a complex sequence of events.

From the analysis, several conclusions are drawn. One of them is that liability for omission should be understood as a reasonable starting point for the argumentation. If this type of act cannot be established, the argumentation can instead be shaped by considering the inactivity as a behavior classified as an act instead, which causes the circumstances leading to the current consequence. This assumed that this certain act has contributed to the consequence in a sufficiently qualified way and therefore can be said to be causally related.

In addition, the conclusion is drawn that a crucial factor in the question of causation in these cases, is the blameworthiness in a concrete act. This means that an argumentation on whether causation should be considered in accordance with the criminal description should be based on normative liability

models that rely on an investigation on a deeds objective negligence. In other words, a starting point in either Ivar Strahl's liability theory, which bases the relevance of prohibited risk-taking on hypothetical tests, or Nils Jareborg's liability theory, which is based on whether the consequence involves a relevant realization of a risk.

Sammanfattning

Denna framställning behandlar frågan om hur en straffrättslig argumentation kan formuleras för att motivera en specifik gärningsman som en orsak av relevans för eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande. Detta inom kontexten av komplext och svårutredda händelseförlopp, innefattandes flera möjliga orsaker, med särskild fokus på gärningsmän som är avlägsna den aktuella följden i både en tidlig och rumslig aspekt.

För att undersöka denna fråga genomförs en rättsvetenskaplig studie av tre stycken delar inom det straffrättsliga orsaksbegreppet, tillsammans med vissa tillhörande teorier och synsätt för varje del. Den första komponenten som undersöks är den straffrättsliga gärningen. Detta innebär en genomgång av olika teorier kring hur en handling eller underlåtenhet kan definieras. Den andra delen innefattar en närmare undersökning av teorier och synsätt angående hur ett orsakssamband mellan en gärning och följd kan avslöjas och konstateras. Detta medför bland annat en redogörelse av vissa orsaksläror såsom olika varianter av betingelseläran. Slutligen utgör den tredje delen en genomgång av olika ansvarsläror som utvecklats som verktyg för att besvara om en konstaterad orsakande gärning också är av sådant slag att den bör ligga som grund för ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande. Detta innebär en mer generell undersökning av adekvansläran samt en granskning av Nils Jareborgs respektive Ivar Strahls teorier, vilka baseras på den objektiva oaktksamhetens relevans inför följden.

Utifrån resultatet som framkommit genom undersökningen av orsaksbegreppet förs sedan en analys genom att de olika teorierna och synsätten tillämpas på omständigheterna i ett fiktivt fall, med brottet vållande till annans död som utgångspunkt. Målet är att presentera en möjlig rättslig argumentation för att en viss avlägsen persons gärning ska ses som en brottsbeskrivningens enlig orsak till ett dödsfall, som skett genom ett svårutrett och utdraget händelseförlopp.

Utifrån analysen dras ett antal slutsatser. En första slutsats är att underlåtenhetsansvaret bör förstås som en rimlig utgångspunkt vid argumentationen. Om denna gärningstyp inte går att fastställa kan argumentationen vidare istället utformas genom att se till överksamheten som ett beteende klassificerat som en handling, vilken omständigheterna som leder till den aktuella följden. Detta förutsatt att denna handling på ett tillräckligt kvalificerat sätt bidragit till följden och därigenom kan sägas stå i ett faktiskt kausalsamband med den aktuella följden.

Därtill dras slutsatsen att en viktig faktor vid frågan om orsakande i dessa fall är klandervärdeheten som en konkret gärning innebär. Detta medför att en argumentation om huruvida ett orsakande ska ses som brottsbeskrivningsenligt bör baseras på normativa ansvarsmodeller som utgår från en utredning kring objektiv oaktsamhet. Med andra ord, en utgångspunkt i antingen Ivar Strahls ansvarslära, som baserar ett otillåtet risktagandes relevans på hypotetiska prov, eller Nils Jareborgs ansvarslära, som utgår från om följden innebär ett relevant riskförverkligande.

Förord

Då var det dags att sätta punkt för denna uppsats och därmed också för min tid som juriststudent på Lunds universitet.

Jag vill rikta ett särskilt tack till mina föräldrar som alltid ställt upp stöttat mig under alla dessa år. Därtill vill jag även tacka min syster Hanne och svåger Kasper, som har varit till stor hjälp för genomförandet av denna uppsats. Av samma anledning vill jag också tacka min handledare Christoffer Wong.

Sist men inte minst, tack Molly. Tack för ditt oändliga stöd, tålamod och uppmuntran under skrivandet av denna uppsats och genom hela min studietid.

Stockholm, januari 2024

Carl Berg

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen (2005:551)
BrB	Brottsbalk (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
VD	Verkställande direktör

1 Inledning

1.1 Problemformulering

I vissa fall skadas eller omkommer människor genom händelser som i sig kan antas vara av straffrättsligt intresse, men där ingen självklar gärningsman kan utpekas som orsak på grund av ett svårutrett och långtgående händelseförlopp. Några exempel är ett händelseförlopp där en person skadats genom en naturkatastrof som påverkats genom olika mänskliga handlanden,¹ att en person har omkommit med anledning av en vårdslös hantering av utrustning och maskiner på en arbetsplats² eller att en person blivit förgiftad av ett ämne som hamnat i dennes dricksvatten på grund av ett förbiseende av olika säkerhetsföreskrifter.³

Vad dessa exempel har gemensamt är att det efter en undersökning av omständigheterna framkommer en mängd olika händelser som, tillsammans eller var för sig, kan förstås som orsaker till den följd som innebär ett intresse för en eventuell straffrättslig ansvarsbedömning. En fråga som härigenom uppkommer är hur en argumentation kan utformas för att en av dessa många faktorer ska ses som en brottsbeskrivningsenlig orsak till följderna. Detta framför allt när omständigheterna innebär en gärning som kan förstås som avlägsen, genom att den utgör ett tidigare led av faktorer som tillsammans bidragit till en viss effekt.

Vad denna uppsats följaktligen kommer att behandla är frågan om hur ett orsakssamband kan förstås och identifieras vid ett svårutrett händelseförlopp och hur en orsak kan förstås som relevant inför en eventuell straffrättslig ansvarsbedömning. Detta medför en undersökning av gärningstyper, kausalitetsmodeller samt andra idéer om olika orsak- och ansvarsläror som utvecklats för att fastställa ett orsakande inom straffrätten.

¹Se exemplet i avsnitt 1.2.1 nedan.

²Jfr. NJA 2007 s. 369.

³Jfr. Högsta domstolens fastställsetalan om skadeståndsskyldighet i det s.k. PFAS-målet, Högsta domstolen, mål nr T 48623, 2023-12-05.

1.2 Tydliggörande av Problemformuleringen - ett exempel

Följande exempel är ämnat att vidare illustrera och konkretisera ett händelseförlopp som innefattar den situation som denna uppsatts ämnar behandla. Därtill är tanken att omständigheterna som beskrivs nedan också ska användas som en utgångspunkt för den kommande framställningen och analysen.⁴

Exemplet är fiktivt men inspirerat av det jordskred som skedde på E4an utanför Stenungssund den 23 september 2023.

1.2.1 Jordskredet och schaktarna

En person (A) har omkommit då den befann sig i ett hus som stått i vägen för ett omfattande jordskred som förstörde fastigheten. Dagen därpå påbörjades en förundersökning kring om någon kunde ses som orsak till A:s död i enlighet med brottet vållande till annans död.⁵ Efter en kort tid kunde den tillsatta förundersökningsledaren (B) konstatera följande omständigheter kring händelsen:

- A dog på grund av en träbalk som föll på hans huvud när huset raserade.
- Där jordskredet startade fanns en schaktningsdeponi som använts för att dumpa schaktningsmassor från närliggande arbeten. Denna deponi ägs av Schaktarna och har använts flitigt av dem.
- Schaktarna har även haft närliggande arbeten i form av förarbeten för att lägga husgrunder. Dessa arbeten innefattade bland annat sprängningar, vilket senast genomfördes en dag innan jordskredet.
- Schaktarnas VD fick en order från bolagets styrelse om att denne behövde ”effektivisera” deras arbeten då det gick för långsamt.
- En platschef på bolaget som hade ansvar för säkerhet beordrade maskinister och övriga anställda att utföra arbetsåtgärder på ett tidseffektivt sätt. Detta kunde exempelvis, enligt platschefen, innebära kortare transportsträckor för dumpning av deponiavfall och att inte ”dubbelkolla” säkerheten innan de skulle genomföra arbeten (såsom att

⁴ Se avsnitt 7 för en analys och diskussion kring exemplet.

⁵ Se 3 kap. 6 § BrB.

säkerställa att de följer alla normer som finns för genomförande av sprängning).

- En anställd tolkade detta som att denne skulle dumpa all schaktningsmassa på den annars fulla deponin som låg i närheten av fastigheten som A befunnit sig i.

Med omständigheterna klargjorda kunde förundersökningsledaren inledningsvis konstatera orsaken till A:s död. Onekligen härstammade den ifrån att schaktarna genomfört sin verksamhet utan att beakta sedvanliga åtgärder som finns för att motverka jordskred när de genomförde sprängningar och deponerade schaktningsavfall. Frågan blev då vem som ska anses som upphovsman till dessa omständigheter?

Först tänkte B att upphovsmännen borde vara den anställda som genomförde sprängningen och maskinisten som dumpade schaktningsmassorna på den överfulla deponin. Dessa gärningar stod för de omständigheter som var avgörande för att jordskredet skulle inträffa som därefter medförde att A:s hus raserades och att A omkom. Förundersökningsledaren gick vidare i sin undersökning och noterade tydliga samband med de beslut som verksamhetens ledning fattat om bland annat kostnadseffektivitet och jordskredet. Utan beslutet skulle verksamheten högst sannolikt bedrivas på ett mer säkert sätt och med beaktande av adekvata åtgärder för att motverka inträffandet av jordskred. Härmed tänkte B att upphovsmannen i stället borde vara VD:n eller någon som sitter i styrelsen, då dessa aktörer huvudsakligen stod uppkomsten av beslutet. I detta stannade dock förundersökningsledarens tankar upp. Hur ska förundersökningsledaren argumentera för att gärning som är så pass avlägsen följden ska tillskrivas som en brottsbeskrivningsenlig orsak till A:s död?

1.3 Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med denna uppsats är att undersöka hur ett orsaks samband mellan en gärning och följd kan identifieras och förstås, för att vara relevant inför ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande. Detta med fokus på händelseförlopp som innebär mer komplexa och svårutredda orsaksförhållanden, likt det exempel som presenterats i uppsatsens problemformulering. Därtill syftar framställningen till att särskilt undersöka hur en möjlig argumentation kring orsakandefrågan kan formuleras gentemot en gärningsman vars gärning kan förstås som avlägsen följden.

Med hänsyn till detta syfte kommer uppsatsen att utgå från följande frågeställningar:

1. Hur kan ett orsakande beskrivas för att identifiera en viss gärning som relevant inför ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande?
2. Hur kan en argumentation kring ett brottbeskrivningsenligt orsakande utformas för att bäst klargöra om en avlägsen gärning ska betraktas som orsak till en följd?

För att få en fördjupad förståelse av de olika aspekter som ska utredas, avser uppsatsen även att tillämpa resultatet från utredningen på de omständigheter som presenterats uppsatsens problemformulering. Målet är således att illustrera hur en möjlig rättslig argumentation kan utformas för att en viss avlägsen och svårmotiverad gärning ska ses som orsak till A:s död. Detta i enlighet med brottsbeskrivningen till vållande till annans död.

1.4 Metod och material

En metods huvudsakliga ändamål är att bidra med ett tillvägagångssätt för att lösa specifika problem.⁶ I enlighet med syftet i denna uppsats strävar jag efter att utforska och klargöra hur en möjlig argumentation kring ett brottsbeskrivningsenligt orsakande kan formuleras inom ett svårutrett händelseförlopp och gentemot en gärningsman som är avlägsen följden. För att undersöka detta kommer uppsatsen att främst granska olika idéer och teorier inom gällande rätt som tillkommit för att lösa det rättsliga problemet. Uppsatsens övergripande metod kan således sägas ha en rättsteoretisk utgångspunkt.

Vad detta innebär kan vidare beskrivas som att frågan om orsakande till en större del kommer att behandlas utifrån rättsteorier och andra praktiska tillvägagångssätt, som tillkommit för att besvara vissa rättstillämpningsfrågor om orsaksbegreppets tillämpning och innebörd. I detta kan undersökningen förstås som att vissa svar eftersöks genom att undersöka beskrivningar av sådant som ligger ”ovanför” den materiella rätten.⁷ Det vill säga vissa övergripande metoder och tolkningar som kan vara till hjälp för att framföra en rättslig argumentation.

Vid sidan av uppsatsens rättsteoretiska metodval kommer framställningen också att genomgående utgå ifrån den rättsdogmatiska metoden vid undersökningen och insamlingen av materialet. Denna metod, som Jareborg

⁶ Jfr. Andersson (1993) s. 17.

⁷ Jfr. Sandgren (2018) s. 58.

beskriver som en metod för att rekonstruera ett rättssystem och gällande rätt,⁸ innebär att huvudfokus ligger på att utgå från *rättskällor* vid lösningar av juridiska frågeställningar och problem. Detta medför en metodologisk utgångspunkt i rättskällorna lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och viss etablerad och erkänd litteratur som kan sägas ingå i den rättsvetenskapliga doktrinen.

Inom ramen för uppsatsens framställning innebär den rättsdogmatiska metoden främst en undersökning av doktrin. Detta eftersom denna rättskälla innefattar beskrivningar av teorier och andra idéer som är av vikt för att framföra synsätt kring en rättslig argumentation om ett brottsbeskrivningsenligt orsakande. Andra rättskällor så som lag, rättspraxis och förarbeten kommer därtill att behandlas för att framhäva argumentation kring gällande rätt, och för att underbygga samt exemplifiera vissa teoretiska orsaksläror. Rättsdogmatiken skapar härmed en ram runt det material som kan ses som relevant för lösningen av denna uppsats rättsliga problem och för att beskriva samt tillämpa de olika beståndsdelarna inom det straffrättsliga orsaksbegreppet.

Mer specifikt kommer uppsatsens material att till stor del utgå Nils Jareborgs respektive Ivar Agges forskning och teorier, som båda genom ett flertal rättsvetenskapliga verk systematiserat straffrätten samt undersökt det straffrättsliga orsaksbegreppet. Vid sidan av dem kan även Petter Asp och Magnus Ulväng framföras som viktiga källor för framställningen, då de tillsammans bedrivit en fortsättning och viss omarbetning av Nils Jareborgs forskning.⁹ Beträffande läror om kausalitet och adekvansläran kommer uppsatsen att delvis utgå från Ivar Agges tolkningar av orsaksläran. Frågor och teorier om kausalitet är därtill också av stor vikt inom skadeståndsrätten, varför Mårten Schultz avhandling om skadeståndsrättsliga orsaksläror också har använts vid utredningen om straffrättslig kausalitet.¹⁰ I övrigt kan även bland andra Jack Ågrens, Johan Boucht, Gustaf Almqvist och Erik Svenssons tolkningar, diskussioner och beskrivningar av straffrätt lyftas fram som viktiga för förståelsen av aspekter och teorier kring det straffrättsliga orsaksbegreppet.

För att pröva de olika teorier och tillvägagångssätt som framkommit genom uppsatsens utredning kommer den avslutande analysen att applicera de olika aspekterna och synsätten på de omständigheter som presenterats i uppsatsens inledande exempel. Denna prövning kommer att bestå av två delar. Den första delen innebär att frågan om faktiskt orsakssamband utreds. Detta genomförs genom att tillskriva vissa tilltänkta orsakssubjekt en gärning och därefter se hur ett orsakssamband med den aktuella följden kan motiveras. Den andra delen består därefter av en undersökning om hur en argumentation kan

⁸ Jareborg (2004) s. 4.

⁹ Asp m.fl. (2013) s. 5.

¹⁰ I sin avhandling hävdar även Schultz att framställningen också borde ses som tillämplig på straffrättsliga frågor om kausalitet, Schultz (2007) s. 64.

framföras vid en normativ prövning om en viss avlägsen gärning också bör ses som ett straffrättsligt relevant orsakande.

Det bör avslutningsvis poängteras att omständigheterna i exemplet inte medför att utredningen ämnar utreda mer specifika tillvägagångssätt vid fall då brottsligheten härstammar från ett bolag. Exemplet bör istället förstås som ett medel för att föra fram argumentation kring hur ett brottsbeskrivningsenligt orsakande kan motiveras gentemot en avlägsen gärning inom ett svårutrett och komplext händelseförlopp.

1.5 Avgränsningar

En huvudsaklig avgränsning för denna uppsats är att framställningen endast kommer att behandla brottsförutsättningar som har en koppling till det som Asp, Ulväng och Jareborg benämner som *brottsbeskrivningsenlighet*, vars innebörd kan förstås som att en gärning objektivt ska uppfylla rekvisiten i ett straffbud.¹¹ Detta medför att denna uppsats inte kommer att behandla de övriga förutsättningarna som annars krävs för att slutligt konstatera att en viss person slutligt ska kunna underkastas ett straffrättsligt ansvar. Alltså dels att det inte föreligger någon rättfärdigande omständighet, dels att det allmänna skuldkravet för personligt ansvar är uppfyllt (krav på att gärningen begicks med uppsåt eller genom oaktsamhet i en subjektiv mening), dels att det inte föreligger någon ursäktande omständighet.¹²

Därtill kommer denna uppsats att enbart inrikta sig mot effektbrott¹³ och inom denna kategori, brottet *vållande till annans död*¹⁴. Med anledning av detta kommer brottsbestämmelser som innefattar farerekvisit¹⁵ inte att behandlas, samt brott vars subjektiva rekvisit innefattar ett krav på uppsåt. Anledningen till denna avgränsning är främst att brottet vållande till annans död i sin ordalydelse innebär ett stort tolkningsutrymme vid frågan om orsakande, samt då effektbrott i övrigt är den brottstyp som i många fall medför komplexitet vid frågan om orsakande.

Utredningen kommer främst att inriktas mot material som inriktas mot den svenska gällande rätten. På grund av detta kommer denna framställning att inte behandla material inom utländsk rätt, som annars ligger bakom utvecklingen av vissa teorier och orsaksläror som blivit en del av det svenska rättssystemet. Som exempel har frågan om kausalitetssamband och tillhörande

¹¹ Jfr. Asp m.fl. (2013) s. 59.

¹² Ibid.

¹³ Se avsnitt 2.4 för en vidare beskrivning av effektbrott.

¹⁴ 3 kap. 7 § BrB.

¹⁵ Exempelvis brotten allmänfarlig ödeläggelse (13 kap. 3 § BrB) och brottet framkallande av fara (13 kap 3 § BrB).

kausalitetsmodeller till stor del utvecklats från idéer som härstammar från rättsteoretiker inom den brittiska och amerikanska rätten.¹⁶

Som nämnts i framställningens metodavsnitt ämnar denna framställning att inte utreda den gällande rätten för brottslighet som genomförts av eller genom ett bolag, trots det övergripande exempel som presenterats i uppsatsens problemformulering.¹⁷ Med anledning av detta kommer denna uppsats inte att behandla associationsrättsliga aspekter som har en påverkan på den straffrättsliga bedömningen eller andra mer specialstraffrättsliga metoder som specifikt utvecklats för att behandla och straffa brottslighet som begås inom eller genom ett bolag.

1.6 Forskningsläge

Frågan om orsakande inom straffrätten har varit föremål för en omfattande forskning innefattandes en mängd olika aspekter, som var för sig kan ses som relevanta vid frågan om hur och när en kausal avlägsen faktor kan ses som orsak. En aspekt handlar om frågan om orsakssamband. Vad gäller det aktuella forskningsläget kring detta område kan framför allt Márten Schultz omfattande forskningsarbete om kausalitet inom skadeståndsrätten framhävas.¹⁸ Han behandlar och utvecklar olika former av orsaksläror som blir av vikt även vid behandlingen av mer komplexa orsaksförhållanden inom straffrätten. Gustaf Almqvist och Erik Svenssons artikel¹⁹ kan därutöver framföras som ett viktigt bidrag, med anledning av att de sammanställt diverse orsaksläror och placerat dem i ett straffrättsligt sammanhang. Detta inriktat mot mer svårutredda orsaksförhållanden.

Därtill bör även Sverker Jönssons avhandling och forskning lyftas fram, som utförligt undersöker straffansvaret för brottslighet begången genom en juridisk persons verksamhet.²⁰ Detta framför allt då han genom sin forskning behandlar den komplexitet som förekommer vid fall då brottslighet sker inom en kontext i form av händelseförlopp som hänför sig till samhällets ekonomisk-industriella sfär.²¹

¹⁶ Bland annat har den mer moderna synen på kring olika kausalitetsläror sitt ursprung i Hart och Honorés verk *causation in the law*, från 1959, liksom Richard Wrights teorier presenterade i bland annat artikeln *Causation in Tort Law*, 73 *California Law Review*, 1985 s. 1735 ff. Dessutom bör även John Stuart Mill som kan förstås som upphovsman till den s.k. betingelse teorin nämnas, jfr Schulz (2007) 417 ff.

¹⁷ Se avsnitt 1.1 och avsnitt 1.1.1.

¹⁸ Se Schultz (2007), *Kausalitet - studier i skadeståndsrättslig argumentation*,

¹⁹ Se Almqvist och Sensson (2018), *Orsakande, tillräknanade och luftstrupstransplantationer*

²⁰ Se Jönsson (2004), *Straffansvar och modern brottslighet*.

²¹ Jönsson (2004) s. 24.

Därutöver kan även Johan Boucht artikel²² nämnas. Framför allt i frågan om vissa tolkningar av gärningstyper och hur och när till synes olyckor ändå kan ses som brottsbeskrivningsenliga gärningar som blir av intresse för en straffrättslig ansvarsbedömning.

Slutligen bör Nils Jareborg respektive Ivar Strahls alltjämt refererade forskning och teorier framhävas som berör allt ifrån frågan om otillåtet risktagande, relevans och adekvans till garantläran. Liksom mer specifika frågor som hur en argumentation bör föras vid komplexa och svårutredda orsaksförhållanden, likt det denna framställning ämnar undersöka.

Sett sammantaget på det aktuella forskningsläget förefaller sig det dock som att det råder en viss oklarhet kring hur en rättslig argumentation om ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande kan utformas gentemot specifikt avlägsna gärningar. Denna uppsats strävar därför efter att framföra användningen och tillämpbarheten av olika synsätt kring detta i ett samlat sammanhang.

1.7 Disposition

Uppsatsen inleds med att beskriva vissa straffrättsliga utgångspunkter som kommer att vara vikt för den fortsatta framställning och den avslutande analysen.

Det tredje kapitlet behandlar därefter den första delen i frågan om hur ett orsakande kan formuleras genom att undersöka den brottsliga gärningen. Kapitlet innefattar härmed vissa grundläggande förutsättningar för att något ska kunna betecknas som en gärning i straffrättslig mening, en redogörelse av de huvudsakliga gärningstyperna samt en genomgång av underlåtenhetsansvarets tillhörande garantlära. Därtill innefattar kapitlet en redogörelse av vissa särskilda gärningsformer i form av garantansvaret för företagare, mellanliggande gärningstyper och psykiskt orsakande.

I uppsatsens fjärde kapitel behandlas olika teorier och förutsättningar för att kunna konstatera ett faktiskt orsakssamband mellan en persons gärning och en följd. Detta innefattar ett antal orsaksläror och andra synsätt som ämnar konstatera att en viss omständighet kan ses som orsakande för en viss följd. Därefter innefattar det femte kapitlet en genomgång av mer normativa modeller som tillkommit som hjälpmedel för att konstatera om ett orsakande också kan anses tillräknas en viss följd. Detta innebär en genomgång av

²² Se Boucht (2013), Om straffrättslig oaktsamhetsbedömning vid frivillig verksamhet med förhöjd risk,

adekvansläran och vissa orsaksmodeller som baseras på gärningsculpa. I kapitel 5 förs därtill en genomgång av de osjälvständiga brottsformerna i form av förutsättningarna för att ses som orsak i enlighet med medverkansreglerna.

I uppsatsens sista kapitel förs slutligen en analys och en diskussion kring uppsatsens redogjorda material. Detta sker genom att konstruera ett orsaksbegrepp vars olika delar och aspekter därefter tillämpas på de förutsättningar som presenterats i uppsatsens inledande problemformulering.

2 Uppsatsens straffrättsliga utgångspunkter

2.1 Straffrättens funktion

En viktig funktion för straffrätten är att upprätthålla en viss moraluppfattning genom att med bestraffning klandra vissa beteenden. Härigenom påtalar straffrätten vilka beteenden i form av olika göranden och låtanden som kan tolereras av ett samhälle och till motsats vad samhället funnit så pass klandervärt att det ska bli föremål för en bestraffande behandling.²³ Vidare är straffrättens funktion inte reparativ på så vis att den, till skillnad från exempelvis skadeståndsrätten, inte har som mål att ersätta en skada eller kompensera brottsoffret ekonomiskt. Istället kan syftet förstås som att konstatera att ett visst gärningspåstående kan anses överensstämmande med någon av de brottsbeskrivningar som innefattas inom den svenska brottslagstiftningen, vilket därigenom innebar ett uttryck på vad som är moraliskt godtagbart och om en anklagelse därför också ska medföra klander.²⁴ En utgångspunkt för den fortsatta framställningen är härmed att klandervärdheten får en betydelse i frågan om en viss gärning ska ses som en orsak av intresse för ett eventuell straffrättslig ansvarsutkrävande.

2.2 Rättssäkerhet och effektivitet

En grundläggande princip för straffrätten är *legalitetsprincipen* vars innebörd kommer till uttryck i bland annat 1 kap. 10 § RF, art. 7 EKMR samt 1 kap. 1 § BrB. Sammantaget kan principen generellt formuleras så som att straff inte ska ådömas utan direkt stöd i lag, varvid dess huvudsakliga syfte blir att stå som en garanti för rättssäkerheten vid rättstillämpningen och inom lagstiftning i sin helhet.²⁵

En aspekt inom legalitetsprincipen som gör sig särskilt viktig inom ramen för denna framställning är det så kallade analogiförbudet, vars innebörd är att en föreskrift inte får utsträckas utöver vad ordalydelsen i det aktuella straffbudet tillåter genom en analogisk tillämpning.²⁶ Anledningen till detta är att uppsatsens syfte i viss mån innebär en utsträckning av förbudet till dess ytterlighet,

²³ Jönsson (2004) s. 22 f, Ulväng (2016) s. 223, jfr. Asp m.fl s.33f. och Von Hirsch (2001) S.26f.

²⁴ Jönsson (2004) s. 23 och Asp m.fl. s. 33f

²⁵ Jareborg (2001) s. 57

²⁶ Asp m.fl. (2013) s. 54

då framställning ämnar till att se hur ett orsaksrekvisit till sin ordalydelse kan utvidgas för att omfatta ett långsökt och avlägset orsakssubjekt. Att notera i detta sammanhang är att analogiförbudet inte i sig bör uppfattas som ett tolkningsförbud av lagtexten. Som genomgången av orsaksbegreppet snart kommer visa, inbjuder lagtextens ordalydelse många gånger till en möjlighet till att tolka ett straffbuds förutsättningar för ansvar extensivt. Vad som däremot förbjuds är att gå utanför lagrummets ordalydelse. Det vill säga att bedöma en gärning som brottsbeskrivningsenlig genom att utvidga bestämmelsen till att omfatta annat än det som är tänkt att kriminaliseras genom brottsbestämmelsen.²⁷

Inom förståelsen kring legalitetsprincipen föreligger även ett vidare, och för denna uppsats viktigt perspektiv, i form av ett tydliggörande av rättssäkerhetens innebörd. En fundamental utgångspunkt för rättssäkerheten är förutsägbarhet, vilket innebär att den enskilda individen ska kunna förutse när och hur denne kan bli föremål för straff. Vad legalitetsprincipen i detta hänseende medför genom sitt krav på stöd i lag är härmed också en rättslig garanti på att rättsregler blir tillämpade på ett konsekvent och ovidkommande sätt samt utan en godtycklig behandling. Legalitet kan följaktligen ses som synonymt med rättssäkerhet.²⁸

I motsats till rättssäkerheten föreligger även en ideologisk motsättning genom att istället sträva efter *effektivitet* inom rättstillämpningen. Denna ideologiska utgångspunkt innebär att rättstillämpningen ska sträva efter en ökad flexibilitet, för att på så sätt tillskapa en möjlighet att ingripa mot sådant som kan uppfattas som förkastligt utan att hindras av en ”stelbent legalism”.²⁹ Inom denna uppsats gör sig effektivitetssträvandet framför allt gällande som argument för att effektivisera ett förfarande genom utsträcka brottsbeskrivningen till att omfatta vissa avlägsna orsakssubjekt, och därmed hantera frågan om brottsbeskrivningsenlighet på ett mer pragmatiskt sätt. Andra intressen utöver rättssäkerhet tillåts härmed att väga tyngre för att uppnå ett brottsbeskrivningsenligt orsakande. Detta trots att viss osäkerhet råder vid en undersökning av händelseförloppet och kring brottsbeskrivningsenligheten.

2.3 Brotstyper inom gärningsbeskrivningen

Vid tillämpning av straffbuden inom brottsbalken och annan straffrättslig lagstiftning kan brottsbeskrivningarna ses som antingen ett förbud (du får inte) eller ett påbud (du ska). Det senare tar sikte på underlåtenheter, där personen i fråga underlåter att agera eller handla när lagen påkallar det. Ett stadgat

²⁷ SOU 1988:7 s. 46

²⁸ Jfr. Zila (1990) s. 289 ff.

²⁹ Asp m.fl. (2013) s. 56, Jfr.

förbud innebär i sin tur istället att gärningsmannen inte ska handla på i strid med ett i straffbestämmelsen stadgat handlingsverb och därigenom handlar på ett sätt som medför en förbjuden gärning.³⁰

Straffbuden kan vidare också indelas i *kommisivdelikt* och *omissivdelikt*.³¹ Vad som avses med denna uppdelning är att ett omissivdelikt endast genom sin ordalydelse straffbelägger underlåtenheter, medan kommisivdelikt som regel begås genom handling och vid vissa fall också genom underlåtenhet om ordalydelsen tillåter det. Kommisivdelikt innebär således både ett förbud och ett påbud, beroende på tolkningen av ordalydelsen, medan omissivdelikt istället enbart tar sig formen som ett påbud.³²

Vidare kan även brottsbeskrivningar med s.k. *effektrekvisit* (effektbrott) lyftas fram som en särskild utgångspunkt för denna uppsats. Vad som avses med dessa typer av brott är att uppfyllandet av straffbudets rekvisit förutsätter att gärningsmannens handlande eller underlåtenhet resulterar i en viss effekt, alternativt en följd. Det är härmed effekten av ett visst handlande som straffbudet ämnar undvika, istället för ett mer eller mindre rent förbud gentemot en viss form av gärning. Som exempel föreligger brottet vållande till annans död (3 kap. 7 § BrB) när någon ”av oaktsamhet orsakar någons död”, varvid det inte förekommer någon vidare specificering om hur detta brott kan uppnås för att anses som brottslig. Gärningsmannen kan således begå brottet genom alla möjliga sätt så länge gärningen ”orsakar” och resulterar i den oönskade effekten, någons död.³³

2.4 Objektiv och subjektiv oaktsamhet

När uppsatsen benämner och undersöker begreppet oaktsamhet åsyftas endast oaktsamhet i en objektiv mening. Innebörden av detta är att oaktsamhet endast ska förstås som en förutsättning för att en viss gärning objektivt ska ses som otillåten (alternativt klandervärd).³⁴ Detta till skillnad från en utredning av oaktsamhet i subjektiv mening, där frågan istället inriktas mot de faktiska insikter och förståelser som en gärningsman haft kring händelseförloppet.³⁵

³⁰ Ågren (2023) s. 50.

³¹ Jareborg (2001) s. 181.

³² Ibid och Asp m.fl. (2013) s. 105 f.

³³ Ågren (2023) s. 50, jfr. Strahl som även benämner detta som brott med ett *kausaltetsrekvisit*, Strahl (1976) s. 51.

³⁴ Asp. M.fl. (2013) s. 178

³⁵ Ett vanligt sätt att karaktärisera den subjektiva oaktsamheten är att fråga sig om gärningsmannen som sådan ”borde inse” eller ”borde förstå” att det denne gör innebär att exempelvis en viss följd kan inträda, Asp m.fl. (2013) s. 179.

3 Den straffrättsliga gärningen

En grundläggande förutsättning för att ett effektbrotts orsaksrekvisit ska anses uppfyllt är att en gärning som är lämplig inför en eventuell straffrättslig ansvarsbedömning har begåtts. Vilket som regel innebär att gärningen kan förstås som en *handling* alternativt en *underlåtenhet*, som medfört eller bidragit till att en viss följd, exempelvis död, blivit verklighet.³⁶

Utöver gärningstyperna handling och underlåtenhet förekommer det även vissa andra grundläggande krav som är av vikt för att en viss gärning ska vara av intresse för ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande.

För det första krävs det att gärningen härstammar från mänskliga göranden eller icke-göranden.³⁷ Straffrätten tar härmed som regel enbart sikte på fall där människor påverkar världsliga händelseförlopp eller, i vissa fall, där människor låter ett händelseförlopp ske samtidigt som vederbörande borde ha ingripit. Genom detta kan det straffrättsliga gärningsbegreppet förstås som individualistiskt, då det endast inriktar sig mot en viss individs handling eller underlåtenhet att handla.³⁸ Ett resultat av detta blir att sådant som annars kan förstås som orsakande hos gemene man, exempelvis en juridisk person, inte blir av intresse för den straffrättsliga ansvarsbedömningen. Vid fall där händelseförloppet innefattar sådana faktorer behöver den brottsliga effekten till sist alltid sammankopplas till en bakomliggande persons gärningar.³⁹

För det andra inriktar sig straffansvaret endast mot enskilda personers gärningar. Detta medför att en person enbart kan åläggas ett ansvar för sina egna gärningar och inte för någon annans, ett vikarierande ansvar får inte förekomma.⁴⁰ Om exempelvis en chef ställs ansvarig för sin anställdes brottslighet är det för att dennes egna gärning som ligger som grund för ansvarsbedömningen. Inte den anställdes gärning som sådan.⁴¹

En sista förutsättning av vikt kring frågan ifall en gärning ska anses vara av straffrättsligt intresse är att den är under gärningsmannens *kontroll*. Vad som avses med detta kan enklast beskrivas som att en viss handling anses kontrollerad om gärningsmannen på order kan avsluta eller hejda det kausala skeende som dennes handlande inneburit. Varvid en underlåtenhet istället anses

³⁶ Se avsnitt 3.1 nedan för en mer omfattande redogörelse av gärningstyperna.

³⁷ Asp m.fl. (2013) s. 71.

³⁸ Ibid s. 73 och Jareborg (2001) s. 138. Se även Jönsson (2004) s. 43 angående straffrättens individualistiska förhållningssätt.

³⁹ Jareborg (2001) s. 138.

⁴⁰ Asp m.fl. s. 72.

⁴¹ Jareborg (2001) s. 140, Asp m.fl. (2013) s. 72.

kontrollerad om gärningsmannen på order kan utföra den förväntade gärningen.⁴² Gärningskontrollen tar härmed sikte på sådana gärningar som i viss mån tar ett socialt uttryck. Den blir straffrättsligt relevant om den tilltänkta gärningsmannen på ett sätt eller annat varit föremål för den enskilda individens kontroll genom att dennes önskemål, motiv, tankar och så vidare inneburit att denne företagit handlingen alternativt inte företagit handlingen när denne borde det.⁴³

3.1 Handling eller underlåtenhet?

Som framhållits vid det förra avsnittet består en gärning i grunden av antingen en handling eller en underlåtenhet att handla. En nästkommande fråga blir hur respektive gärningsform definieras, för att vidare kunna fastställa huruvida det rör sig om ett orsakssamband mellan en handling och en följd, alternativt, ett orsakssamband mellan en underlåtenhet och en följd. Distinktionen är viktig, då förutsättningarna för en eventuell konstaterande av ett orsakssamband ter sig olika beroende på vilken gärningstyp en utredning utgår ifrån.

En vanlig utgångspunkt vid utredningen om huruvida ett effektrekvisit anses uppfyllt är att gärningen består av en handling. Straffbuden tar sig oftast formen av ett förbud utifrån ett handlingsverb som förespråkar att gärningsmannen utövar en aktiv påverkan på ett visst händelseförlopp. En person ska exempelvis ”orsaka”, ”skada” eller ”tillfoga” något/någon, vilket som regel utgår ifrån att gärningsmannen företar en handling.⁴⁴

Att den brottsliga gärningen som utgångspunkt består av en handling när brottet förutsätter en viss följd innebär inte att ett underlåtenhetsansvar är uteslutet. Huvudfrågan vid ett eventuellt underlåtenhetsansvar blir dock först och främst om den aktuella underlåtenheten på något sätt kan passa in i ordalydelsen i det straffbud som utredningen inriktas mot. Straffbestämmelsen behöver således kunna tolkas som ett förbud samt påbud och därigenom innefatta ett möjligt ansvar för både handling och underlåtenhet.⁴⁵

Formuleringen av vad som ska anses kunna passa in i ett straffbuds ordalydelse kan vidare, som nämnts, beskrivas som att en person underlåter att ingripa i ett visst händelseförlopp när det föreligger en förväntan mot denne att handla. En andra förutsättning för att en persons underlåtenhet ska ligga som grund för en ansvarsbedömning är således att det, utifrån omständigheterna i det konkreta fallet, kan konstateras att en viss person borde ha företagit en

⁴² Jareborg (2001) s. 139.

⁴³ Ågren (2023) s. 49, Asp m.fl. (2013) s. 75 och Jareborg (2001) s. 130.

⁴⁴ Asp m.fl. (2013) s. 75, Ågren (2023) s. 50, Jfr. Boucht (2013) s. 985.

⁴⁵ Även kallat en brottsbestämmelse I form av ett oäkta underlåtenhetsbrott, Asp m.fl. (2013) s. 106.

handling som stoppat den oönskade effekten. Framför allt med hänsyn till att det är förväntat av specifikt denne.⁴⁶

Att notera är att orsaksrelationen mellan en underlåtenhet av handling och en följd förutsätter att det i varje fall ska ha varit existentiellt möjligt att följdens inträde undvikits genom att en person utfört en viss förväntad handling. För att underlåtenheten ska kunna anses som relevant inför den straffrättsliga ansvarsbedömningen krävs det således att gärningsmannen kunnat genomföra den förväntade handlingen, samt att följden skulle undvikits om denne försökt att ingripa.⁴⁷

Alla möjliga människor kan dock, beroende på hur man väljer att beskriva ett händelseförlopp, förväntas att företa en handling. Detta medför dock inte att varje människa som på något sätt kommit i kontakt med en händelseutveckling förväntas att faktiskt ingripa. För att en persons underlåtenhet ska anses vara relevant inför en straffrättslig bedömning krävs det istället att det föreligger en tillräckligt hög grad av förväntan på den specifika personen så att dennes underlåtenhet kan likställas som att denne orsakat följden. Det bör härmed framstå som motiverat att en viss person är i en sådan position att denne, mer än andra, ska agera för att avvärja den oönskade effekt som inträffat.⁴⁸ Vilken vanligtvis benämns som ett en viss person försätts i en *garantställning* gentemot den oönskade följd som straffbudet ämnar motverka.⁴⁹

3.1.1 Garantläran

Garantlärans huvudsakliga funktion kan främst förstås som ett medel för att begränsa den krets av gärningsmän till de personer som har en särskild rättsligt relevant förväntan inför företagandet av ett handlande.⁵⁰ Frågan om huruvida någon anses vara i en garantställning kan vid vissa fall besvaras genom att lagstiftningen specificerar vem som kan anses ha en särskild anledning att företa handlingar och därigenom en lagstadgad garantställning. Exempel på detta är brottbestämmelser som specificerar ett specialsubjekt i brottsbeskrivningen eller där brottsbeskrivningen är formulerad på ett sätt så att endast en specifik krets av personer kan hållas ansvariga.⁵¹ Som exempel ska *arbetsgivaren* hållas ansvarig för arbetsmiljöbrott enligt arbetsmiljölagen⁵².

⁴⁶ Ågren (2023) s. 56 f. och Asp m.fl. (2013) 76 f.

⁴⁷ Jareborg (2001) s.185

⁴⁸ Asp m.fl. (2013) s. 77 och Ågren (2023) s. 59, jfr. SOU 1953:14 s. 139 och NJA 2005 s. 372.

⁴⁹ Strahl (1976) s. 320, Jareborg (2001) s. 184 ff, se avsnitt 3.1.1 nedan.

⁵⁰ Asp m.fl. (2013) s. 110.

⁵¹ Ibid.

⁵² 3 kap. 2 § arbetsmiljölagen (1977:1160)

Flertalet straffbud, inklusive brottet vållande till annans död, innefattar dock inte någon vidare specificering av ansvarssubjekt som beskriver vilken typ av ansvarssubjekt som står i en garantställning. För att underlåtenheten ska ses som brottsbeskrivningsenlig vid dessa typer av straffbestämmelser krävs det istället att garantställningen intolkas i bestämmelsen orsaksrekvisit. Vilket kan förstås som att garantställningen blir ett ”dolt” brottsrekvisit som avgränsar straffansvaret till att gälla för vissa ansvarssubjekt som under de specifika omständigheterna kan antas haft en särskild anledning att ingripa.⁵³ Denna särskilda förväntan bör därtill också vara av en sådan karaktär att underlåtenheten kan ses med samma straffvärdhet som om den hade begåtts genom en handling.⁵⁴

Enligt Jareborg kan de personer som enligt garantläran befinner sig inom en garantställning huvudsakligen indelas i två grupper, *övervakningsgaranter* respektive *skyddsgaranter*.⁵⁵ Den sistnämnda av dessa två grupper innebär att det föreligger en skyldighet för en person att avvärja vissa risker som hotar någon eller något. Som exempel kan en person genom ett frivilligt åtagande eller avtal inställt sig i en faktisk skyddsställning gentemot en viss risk. Härmed har exempelvis en badvakt vid en pool ha en faktisk förväntan att handla när någon håller på att drunkna eller en läkare som åtagit sig att vårda en patient.⁵⁶ Därutöver kan en skyddsgarantställning också förekomma genom en särskild yrkesskyldighet. Vad som avses med detta är att en person på grund av exempelvis en tjänsteplikt får en särskild preciserad skyldighet att avvärja en risk.⁵⁷ Ställningen som skyddsgarant innebär således att en viss person kan tilldelas en särskild rättslig förväntan att ingripa för att stoppa att en viss överhängande risk blir verklighet. Detta beroende på de omkringliggande omständigheter som uppstått i samband med den aktuella följden.⁵⁸

Till skillnad från en ställning som skyddsgarant, där en viss person har en förväntan att avvärja alla faror som hotar någon eller något, innebär ställningen som övervakningsgarant att en person är skyldig att avvärja faror med ett visst ursprung. En tolkning av en person som en övervakningsgarant blir således aktuell vid fall då det är befogat att påstå att denne är ansvarig för att utomstående inte kommer till skada genom att denne hade en skyldighet att övervaka en viss farokälla.⁵⁹ För att vidare definiera denna övervakningsskyldighet kan lag, instruktion, arbetsfördelning, eget åtagande eller mer allmänna

⁵³ Strahl (1976) s. 320, jfr. Asp m.fl. (2013) s. 110.

⁵⁴ Ibid, jfr. NJA 2005 s. 372 som behandlar frågan om garantläran och brottet vållande till annans död.

⁵⁵ Asp m.fl. (2013) s. 112.

⁵⁶ Ibid. s. 113.

⁵⁷ Ibid s. 114 Jfr

⁵⁸ Ibid 112 och NJA 2005 s. 372.

⁵⁹ Asp m.fl. (2013) 115.

uppfattningar användas så som normer för uppvisande av vilka farokällor som en viss person förväntas övervaka. Ett särskilt ansvar och en förväntan uttrycks således genom att främst objektifiera en konkret övervakningsskyldighet.⁶⁰

3.1.1.1 Garantansvar för företagare

Inom ramen för beskrivningen av en person som övervakningsgarant kan det så kallade företagaransvaret lyftas fram som en särskild rättsfigur som skapats för att hantera orsaksfrågan vid svårutredda och komplexa händelseförlopp. Inledningsvis kan ansvarsformen förstås som en lösning på de kollektivistiska orsaksförhållanden som en association kan tänkas medföra. Detta genom att man frångår det individuella synsättet på gärningsmannaskap genom att en viss person, som kan sägas leda kollektivet, pekas ut som övergripande ansvarig för kollektivets göranden och icke-göranden.⁶¹ Företagaransvaret kan härvid sägas vila på tanken om att ett straffrättsligt ansvar bör ligga hos den eller de som har bästa möjlighet att motverka lagöverträdelser inom en viss verksamhet genom dennes övergripande förmåga att leda, organisera och kontrollera verksamheten.⁶²

I Nja 2022 s. 264 ”Norra vägens livs” beskriver HD företagaransvaret enligt följande:

”Med företagaransvar avses i allmänhet det straffrättsliga ansvar som en företrädare för ett företag kan åläggas till följd av att han eller hon inte har utövat erforderlig kontroll eller tillsyn över den verksamhet som företaget bedriver. [...] Vid företagaransvar är det alltså fråga om att företrädaren inte själv aktivt har utfört en straffbelagd gärning. Det är inte heller fråga om ett ansvar för medverkan till gärningen. Det är i stället det förhållandet att företrädaren genom underlåtenhet att fullgöra en skyldighet att utöva kontroll eller tillsyn har möjliggjort gärningen som medför att han eller hon kan ses som gärningsman eller medgärningsman.”⁶³

Både Strahl och Jareborg har beskrivit företagaransvaret som ett ansvar för underlåtenhet att utöva tillsyn och kontroll över sin verksamhet och benämner det som en särskild garantställning.⁶⁴ Strahl menar att vissa straffbuds verb tolkningsvis kan innefatta en företagsledares underlåtenhet genom att de utvidgas till att även omfatta påbud genom ett kontroll- och

⁶⁰ Se avsnitt 3.1.1.1 nedan angående det s.k. företagaransvaret som beskriver ett särskilt ansvar för personer inom näringsverksamhet.

⁶¹ Jfr. Jönsson (2004) s. 67.

⁶² SOU 1997:127 och Asp m.fl. (2013) s. 194.

⁶³ NJA 2022 s. 264 p. 12–13.

⁶⁴ Strahl (1976) s. 354ff och Jareborg (1995) s. 68f. jfr Asp m.fl. (2013) s. 195.

övervakningsansvar. Som exempel framhåller han att verbet ”tillverka” rimligtvis också kan förstås som att någon i straffbudets mening ”låter någon tillverka.”⁶⁵ Tolkningen innebär således, enligt Strahl, att ”man håller företagare ansvarig på samma sätt som om det vore honom i lag ålagt att utöva viss tillsyn och han underlåtit detta med påföljd att lagöverträdelse begåtts.”⁶⁶ Jareborg framhåller en likartad inställning som Strahl på så vis att vissa straffbuds verb kan tolkas som att de också innebär ett särskilt underlåtenhetsansvar att förhindra ett visst förbjudet beteende inom sitt bolag.⁶⁷ Vilket innebär att ansvaret i grunden baseras på en försummelse av en tillsynsplikt över verksamheten.⁶⁸

Företagaransvaret kan härmed anses vara ett övergripande begrepp för ett specifikt underlåtenhetsansvar som vissa företrädare tilldelas med hänsyn till den position som denne besitter inom verksamheten, likt det som ovan beskrivits som en övervakningsgarant. Att notera är att företagaransvaret ska ses som just ett begrepp, eller en term, och inte som en övergripande princip som kan tillämpas vid fall då händelseförloppet hänförs till ett ”företag”. Som framhålls av Wennberg bör man påminnas om legalitetsprincipens analogiförbud, alltså att brottsbeskrivningens alltid fodrar att en gärningsman företar en gärning som kan tolkas in i ett aktuellt straffbud. Ansvaret är således inte på något sätt avskuret från de allmänna principer som annars behöver beaktas vid en straffrättslig behandling.⁶⁹

Sammantaget bör alltså ansvarsformen ses som ett särskilt beskrivet underlåtenhetsansvar, som har utvecklats som ett verktyg för att argumentera för att en särskild gärning ska förstås som orsak. Detta i sammanhang av annars svårutredda och komplexa händelseförlopp i form av brottslighet som sker genom ett företags verksamhet.

Likt systematiken kring utredningen om någon ska anses som en övervakningsgarant konstateras ett tilldelande av företagaransvar främst genom lagar, instruktioner, arbetsfördelning och liknande.⁷⁰ En viktig aspekt inom detta är dock att det finns möjlighet till att delegera garantansvaret utifrån den s.k. *delegationsläran*, som vuxit fram genom den straffrättsliga doktrinen och

⁶⁵ Strahl (1976) s. 354

⁶⁶ Ibid. s. 359.

⁶⁷ Jareborg (1995) s. 68f.

⁶⁸ Ibid s. 71.

⁶⁹ Wennberg framhåller även att en viss begreppsförvirring kring företagsansvarets innebörd tycks råda. Detta på så sätt att det förekommer en missuppfattning om företagaransvaret som en särskild ansvarsform som medför ett strikt ansvar för företagsledare så fort brott kan konstateras i dennes verksamhet, se Wennberg (2002) s. 648, jfr. Ågren (2023) s. 140.

⁷⁰ Exempelvis kan viss vägledning om som ska anses vara företagare finnas genom att undersöka ansvarsfördelningen i 8 kap ABL, Asp m.fl. (2013) s. 198.

praxis.⁷¹ Vad denna lära får för innebörd är att en företrädare i vissa fall kan frånhända sig arbetsuppgifter till andra, vilket i sin tur innebär att en bedömning kring underlåtenhetsansvaret och frågan om orsakande påverkas.⁷² Häri genom blir ansvarsformen till viss del påverkar vilket kan medföra att ett underlåtenhetsansvaret blir uteslutet gentemot en person som annars kan antas vara en kandidat av intresse för ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande. Att notera är att delegationen inte kan ske hur som helst, utan vissa konkreta förutsättningar behöver vara uppfyllda för att delegationen ska ses giltig ur ett straffrättsligt hänseende.⁷³

3.2 Psykiskt orsakande

Ett annat sätt att ingripa i ett händelseförlopp är att påverka andra människor till att göra något eller att inte göra något. Vilket kan förstås som att en viss person genom sin handling eller underlåtenhet *psykiskt orsakar* den i straffbudet oönskade följden.⁷⁴

Vad som avses med denna typ av orsaksform kan vidare förstås som att en gärningsman *förmår*⁷⁵ någon till att handla eller att inte handla, genom att förse någon med skäl om att dennes gärning kommer att leda till ett visst föreställt faktum.⁷⁶ Ett exempel, som beskrivs av Jareborg, är att en viss person (A) förser en annan (B) med skäl om att denne kommer att komma i tid till ett möte om B åker direkt, varvid det senare visat sig att B kommit för tidigt till mötet. A:s påverkan på B innebär i detta fall att denne åkt för tidigt med följden att B inte kommit till mötet i rätt tid.⁷⁷ A kan alltså enligt exemplet sägas förorsakat följden då denne, genom handling, förmått B att handla genom att åka för tidigt. Konstellationen kan också formuleras annorlunda på så sätt att A:s gärning innebär en underlåtenhet som förmår B att underlåta en handling (inte åka i tid), till exempel om A förmår B att stanna för länge genom att säga fel tid och så vidare.⁷⁸ Den huvudsakliga innebörden är att

⁷¹ Se bland annat NJA 1993 s. 245 och NJA 2004 s. 126 och Prop. 2005/06:59 s. 72.

⁷² Jfr. Asp m.fl. s. 197f. Se också avsnitt 7.3.2 för en vidare diskussion kring detta med hänsyn till omständigheterna i uppsatsens inledande exempel.

⁷³ Förutsättningarna kan sammanfattas som att det (1) ska finnas ett behov för delegation, (2) arbetsuppgifterna ska vara självständiga gentemot uppdragsgivaren, (3) uppdragstagaren ska ha tillräcklig kompetens för den delegerade arbetsuppgiften och (4) delegationen ska vara tydlig i sin utformning, Se Asp m.fl. (2013) s. 196 och Ågren (2023) s. 141.

⁷⁴ Jareborg (2001) s. 161 och Asp m.fl. (2013) s. 87.

⁷⁵ Vilket även är den huvudsakliga gärningsbeskrivningen vid fall då en person anstiftar någon till gärning i enlighet med medverkansreglerna, se avsnitt 6 nedan.

⁷⁶ Jareborg (2001) s. 161f.

⁷⁷ Ibid, se även Asp m.fl.(2013) s. 88.

⁷⁸ Ibid, se även avsnitt 4.2 om *kausallinjer*.

orsakandet sker genom att en gärningsman påverkar någon annan till att företa, eller inte företa, en gärning som leder till en oönskad effekt.⁷⁹

3.3 Mellanliggande gärningstyper

Vid vissa fall kan ett orsakande enligt tolkningen av en brottsbestämmelse innebära att en form av *beteende* kan ses som orsak till följd. Detta beteende kan då, enligt Strahl, tolkas såsom att gärningsmannen företagit en handling, trots att händelseförloppet i sig kan tolkas som att följderna främst inträtt på grund av gärningsmannens överksamhet.⁸⁰ Strahl exemplifierar detta med följande situationer:

1. Någon försenar läkemedel, så att patienten inte får dem och därför dör.
2. Någon ger patienten icke läkemedel. Patienten dör därför.⁸¹

De båda situationerna innebär ett orsakande genom en överksamhet från gärningsmannen (inte ge patienten medicin). Skillnaden blir dock att personen i den första situationen orsakar döden genom ett beteende. Denne ”försenar” läkemedlet vilket medför att han ingriper i ett visst händelseförlopp. Med andra ord, kan påverkan istället klassificeras som en handling. Medan personen i den andra situationen hållit sig helt överksam, alltså underlåtit att ingripa i ett händelseförlopp, trots att denne troligen kan förväntas ingripa.⁸²

Schultz har framfört en liknande idé. Han framhåller att en underlåtenhet kan omformuleras som en aktiv handling genom att ”lyfta blicken” och låta beteendet ingå som ett moment i en större handling.⁸³ För att exemplifiera detta beskriver han att en badvakt som inte agerar för att rädda en druckande person ostridigt kan sägas underlåta företagandet av en förväntad handling. Detta kan dock även omformuleras genom att förstå badvaktens gärning som att denne ”bröt mot föreskrifterna för sitt uppdrag” eller liknande.⁸⁴ Följaktligen kan vissa beteenden som till synes inte ses som en handling ändå betecknas som det, beroende på hur händelseförloppet och den aktuella straffbestämelsen kan tolkas.

I ljuset av vad som beskrivits ovan samt med hänsyn till denna uppsats övergripande exempel kan även en annan mer särpräglad typ av gärning

⁷⁹ Ett annat exempel mer konkret exempel är ett fall där en person åtalas för vållande till annans död på grund av att denne förmått någon till att begå ett självmord, jfr. det s.k. ”Krokkomålet”, Hovrätten för Nedre Norrland, mål nr B 399–14.

⁸⁰ Strahl (1970) s. 277.

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid.

⁸³ Schultz (2007) s. 521.

⁸⁴ Ibid.

framhållas, i form av en handling som företas genom en underlåtenhet att vidta *tillräckliga säkerhetsåtgärder*.⁸⁵ Vad som avses med denna typ av gärning är att en viss person utför en handling genom att exempelvis påbörja eller säkerställa en viss till synes godtagbar verksamhet, samtidigt som denne underlåter att beakta och genomföra vissa åtgärder som krävs för att verksamheten ska ses som godtagbar. Gärningen kan härigenom förstås som ett överksamt beteende i form av en handling.⁸⁶ Ett exempel på detta, med koppling till uppsatsens övergripande exempel, kan antas vara att en person genomför sprängningsarbeten utan att säkerställa att risken för ett jordskred minimeras genom vissa adekvata skyddsåtgärder. Sprängningen som sådan kan härmed, utifrån verksamhetens art, anses som en godtagbar verksamhet. Medan den gärning som istället förstås som en möjlig orsak blir överksamheten i att företa skyddsåtgärder.

I detta kan även det ovan beskriva psykiska orsakandet kombineras med gärningsformen, genom att en gärningsman förmår en annan att påbörja något utan att vidta säkerhetsåtgärder. Handlingen som företas begås således genom en psykisk påverkan som innebär att en annan person underlåter att vidta vissa handlingar som är av vikt för att undvika vissa risker.⁸⁷

⁸⁵ Boucht (2013) s. 990 och asp M.fl. (2013) s. 86.

⁸⁶ Jareborg (2001) s. 215, Jfr. Boucht (2013) s. 990 och Strahl (1970) s. 277.

⁸⁷ Asp m.fl. (2013) s. 86 f. och Boucht 2013 s. 991, se även avsnitt 7.3 som vidare beskriver denna gärningskombination i form av att en VD förmår anställda till överksamma beteenden genom ett beslut.

4 Orsakssamband mellan gärning och följd

4.1 Inledning

I föregående avsnitt presenterades orsakssambandets utgångspunkt i form av en gärning som på olika sätt ska inpassas i ordalydelsen inom ett straffbud. För att ett orsakande därtill ska kunna konstateras krävs det att denna gärning också kan sättas i ett orsakssamband med den följd som är aktuell i fallet. följaktligen förekommer det ett andra krav i orsaksutredningen som besvaras genom att bedöma om gärningen kan förstås som något som tillskopat eller i alla fall klart bidragit till den följd som är aktuell i fallet.

Det förekommer ett antal olika föreställningar kring hur en sådan bedömning ska gå till. En del förespråkar en metod som utgår från en nästintill naturrättslig eller utomjuridisk bedömning kring fastställandet av orsakssamband genom en användning av olika orsaksläror.⁸⁸ Medan kausalitetsläror enligt andra synsätt anses vara mer eller mindre meningslösa, på så sätt att orsaksbedomning ändå sker genom normativa bedömningar och utifrån allmänna erfarenhetssatser.⁸⁹ I det följande kommer en genomgång kring hur en handling eller underlåtenhet kan anses stå i orsaksrelation med en viss följd att genomföras. Vilket genomförs genom en inblick i vissa läror samt uppfattningar kring kausalitet som syftar till att konstatera eller avslöja kausala relationer mellan gärning och följd.

Innan redogörelsen för dessa metoder genomförs är det dock på sin plats att inledningsvis beskriva innebörden av så kallade *kausalkedjor* respektive *kausallinjer*, som förklarar en grundläggande skillnad mellan orsakssambanden handling och följd respektive underlåtenhet och följd.⁹⁰

4.1.1 Kausalkedjor och kausallinjer

Som nämnts vid tidigare avsnitt kan handling som gärningstyp sägas vara utgångspunkten vid frågan om huruvida någon orsakat en viss följd. En förklaring till detta kan tänkas vara att en utredning av orsakssamband som regel utgår från aktiva handlingar som på ett eller annat sätt orsakar konkreta

⁸⁸ Se bland annat den s.k. betingelseteorin I avsnitt 4.2 nedan.

⁸⁹ Denna ståndpunkt kan anses förespråkas av bland andra Jareborg, Asp, Ulväng och till viss del Strahl, se avsnitt 4.2 edan.

⁹⁰ Jfr. Rankinen (2018) s. 446 ff.

förändringar i verkligheten. En beskrivning av ett orsakande innebär ofta att en viss positiv faktor (A) förbinds, det vill säga orsakar, med en annan positiv faktor (B). Den grundläggande argumentationen kring orsakssambandet blir härmed att skapa en *kausalkedja* genom att förbinda två stycken positiva faktorer med varandra. Detta på så vis att den förstkommande faktorn leder till och därigenom orsakar inträdet av den nästkommande faktorn.⁹¹

Vid sidan av handling förekommer också gärningstypen underlåtenhet. Vad som karakteriserar denna gärning inom frågan om orsakssamband blir en motsats till det aktiva handlandet, på så sätt att den inte innebär en positiv faktor i form av en förändring eller påverkan på ett skeende. Istället får den karaktären av en negativ faktor, genom att inte konkret kunna sägas innebära en förändring på vad som skett. Underlåtenheten passar således som regel inte in som en länk inom en kausalskedja.⁹² En gärningsbeskrivning i ett straffbud kan dock, som nämnts, direkt eller indirekt innefatta en underlåtenhet. För att en sådan underlåtenhet ska kunna sättas i ett orsakssamband krävs det dock att det istället framförs hypotetiska argument i form av att se vad som hade skett om en viss person ingripit eller inte ingripit vid ett visst händelseförlopp. Metoden blir således att istället se till så kallade *kausallinjer*, för att konstatera om en viss persons handling kunnat påverka den världsliga förändring som skett. Detta innebär således att orsakssambandet skapas i efterhand, genom en undersökning om vad som skulle ha skett om någon, utifrån en viss rättsligt relevant förväntan, istället skulle påverka händelseförloppet.⁹³

Vid konstaterandet av orsakssamband förekommer det följaktligen en skillnad mellan behandlingen av orsakande handlingar och behandlingen av orsakande underlåtenheter, då underlåtenheter alltid måste bedömas med hjälp av upprättandet av kausallinjer. Detta medför i sin tur att det som kallas identifieringsmetoder nedan i mångt och mycket redan är konstaterat vid frågan om underlåtenheter såsom en orsakande gärning. Utgångspunkten för att konstatera ett orsakssamband är alltid ett *hypotetiskt prov*. Frågan som ställs vid fall då det rör sig om underlåtenhet är härmed om den oönskade följden kunnat undvikas om gärningsmannen utfört en påbjuden gärning och om denna gärning skulle kunnat förhindra eller förebygga brottet. Om fallet är jakande kan ett orsakssamband konstateras, samtidigt som ett orsakssamband motsatsvis inte kan anses föreligga om effekten kan tänkas inträtt ändå.⁹⁴

⁹¹ Jareborg (2001) s. 153 f. och Asp m.fl. (2013) s. 84

⁹² Ibid.

⁹³ Jareborg (2001) s. 155 f. och Asp m.fl. (2013) s. 84 f; jfr. Rankinen (2018) s. 447.

⁹⁴ Strahl (1976) s. 66, Ågren (2023) s. 66 och Asp m.fl (2013). s. 84 f; jfr. Almkvist & Svensson (2018) s. 228.

4.2 Identifieringsmetoder

En kausalkedja innefattar alltså vissa konstaterade faktorer som var för sig eller tillsammans leder till förändringar i världsliga skeenden. Om dessa kausalkedjor innebär en följd av intresse för ett möjligt straffrättsligt ansvarsutkrävande blir nästkommande fråga *hur* identifiering av dessa faktorer kan gå till och *när* en faktor kan ses som faktisk orsak till följd. Frågan hänför sig härvid endast till om en viss handling kan anses orsakat en följd, och inte vad som exakt orsakat följd som sådan.⁹⁵

I ett klassiskt teoretiskt perspektiv har man inledningsvis konstaterat ett orsakssamband genom att undersöka om en viss faktor (betingelse) är att ses som *nödvändig* för inträdet av en viss följd.⁹⁶ Prövningen tar sig härigenom formen av en s.k. *conditio sine qua non*, alltså en fråga om huruvida en viss faktors frånvaro skulle förhindra följd.⁹⁷ Följaktligen går formuleringen kring ett orsakande ut på att jämföra det som har inträffat med ett hypotetiskt händelseförlopp som skulle kunna tänkas ha inträtt om en viss betingelse inte förelegat. Om det då visar sig att samma effekt skulle inträffa, kan det konstateras att en viss betingelse inte var nödvändig och därmed inte orsakat en viss effekt.⁹⁸

Vad som är nödvändigt för att en viss följd ska inträffa medför dock att en närmast oräkneligt stor mängd gärningar som mer eller mindre varit nödvändiga för inträffandet av en viss följd. Ett exempel som framhålls av Jareborg samt Almkvist och Svensson är att en person dör till följd av att denne blivit fastbunden på ett järnvägsspår och som konsekvens av detta blivit överkörd av ett tåg. I detta fall blir mängd olika personers gärningar nödvändiga för den faktiska oönskade följdens inträdande. Det är nödvändigt att någon kör tåget, att någon säljer rep, att någon binder fast personen och så vidare. Till sin spets är det en nödvändigt att den omkomna personen har föräldrar som skapat henne.⁹⁹ Möjligtvis är den omfattning av nödvändiga faktorer något som gör att betingelseläran i många fall kan bli oanvändbar för att besvara om en faktor kan ses som en verklig orsak till en viss följd. Den blir istället en till synes evighetslära där samtliga kausalkedjor blir nödvändiga gentemot varandra.¹⁰⁰

Oanvändbarheten av betingelseläran som orsakmodell blir därtill också framstående vid fall då omständigheterna i händelseförloppet är svårutredda

⁹⁵ jfr. Almkvist & Svensson (2018) s. 230.

⁹⁶ Vidare benämnd som betingelseläran.

⁹⁷ Schultz (2007) s. 265.

⁹⁸ Leijonhufvud m.fl. (2018) s. 165, Schultz (2007) och 265 f.

⁹⁹ Asp m.fl. (2013) s. 79 och Almkvist & Svensson (2018) s. 230

¹⁰⁰ Almkvist & Svensson (2018) s. 231.

och mer komplexa, som vid händelseförlopp där flera faktorer i sig förstås som en orsak. Problemet med betingelseläran i dessa fall blir dels att en nödvändig betingelse inom ett kausalsamband inte nödvändigtvis alltid kan vara desamma som en orsak av en viss följd, dels att det är motsägelsefullt att påstå flera faktorer som orsakande om var och en samtidigt varit nödvändiga för följden. En utgångspunkt i betingelseläran medför härvid att ens argumentation inte överensstämmer med ens intuitiva tankar, då den sätter stopp för fall där man ser något som orsak, trots att den inte kan klart konstateras ses som nödvändig för effekten.¹⁰¹

Ett beskrivande exempel på detta ”problem” är omständigheterna i rättsfallet NJA 1957 s.139. I fallet körde en bil på en fotgängare så att denne blev ligandes skadad på en väg. Precis efter kom en annan bil och körde på fotgängaren ännu en gång, vilket innebar att fotgängaren avled. Frågan blev vem, om någon, som kunde anses orsakat fotgängarens död, med hänsyn till att var och en av gärningarna kunde anses vara en nödvändig betingelse för följdens inträde. Kan den ena bilförarens handling anses vara nödvändig för följden, fotgängarens död, samtidigt som den andre bilförarens handling kan beskrivas som lika nödvändig?¹⁰² Ett användande av betingelseläran blir i ett fall som detta konstraintuitiv, då konkurrensen mellan de båda bilförarnas gärningar medför att ingen av den på ett logiskt sätt kan pekats ut som orsakande. Betingelseläran ger alltså inte ett konkret svar på vem som är orsakande, eller kanske ”nödvändigast” för en viss effekt.

Sammantaget bör alltså betingelseläran främst ses som ett första medel för att konstatera möjliga orsaksfaktorer och för att kontrollera orsakssamband. Med andra ord, en lära för att konstatera att något är att beteckna som en relevant betingelse i händelseförloppet som leder till en oönskad följd.¹⁰³

Hur ska en orsakandefaktor då slutligt identifieras? Sett till Jareborg förespråkar han att en bedömning av orsakssamband istället bör baseras på ett ”common sense-baserat resonemang”. Detta innebär att frågan om orsakssamband främst konstateras genom allmänna rättsgrundsatser eller, vid vissa komplicerade fall, med hjälp av expertutlåtanden.¹⁰⁴ Föreliggandet av ett orsakssamband framgår härmed alltid utifrån de omständigheter som utredningen har

¹⁰¹ Jareborg (2001) s. 162, Strahl (1976) s. 62f. och Schultz (2007) s. 415, Gröning m.fl. (2023) s. 166 och Andersson (1993) s. 293f.

¹⁰² Jfr Almkvist & Svensson (2018) s. 231 och Strahl (1976) s. 61 som båda använder rättsfallet som exempel vid en fråga om orsakande.

¹⁰³ Jareborg (2001) s. 163, Jfr Ågren (2023) s. 65f., Schultz (2007) s. 419 och Gröning m.fl. (2023) s. 166.

¹⁰⁴ Jareborg (2001) s. 155 och Asp m.fl. (2013) s. 81, se även Schultz som påpekar att det inom skadeståndsrätten har framhållits liknande synsätt på så vis att en del förespråkar ett förkastande av modeller för att konstatera faktisk kausalitet, Schultz (2007) s. 406.

framför sig och utifrån hur man bedömer omständigheterna i fallet.¹⁰⁵ Om man exempelvis utgår från det ovan beskrivna tågspårfallet ter det sig som självklart att den som de facto kan ses vara orsakande för personens död är den som bundit fast och lämnat personen på spåret. Några andra faktorer som i och för sig kan betecknas som nödvändiga är ointressanta, då de rimligtvis inte kan beskrivas som orsakande i termer som innebär ett brottsbeskrivningsenligt orsakande. Detta synsätt vållar dock en del problem vid fall då orsaksspåret ändå måste utredas. Exempelvis fallen där orsakssambanden, till synes, innefattar flera möjliga gärningsmän som samtidigt konkurrerar med varandra, likt omständigheterna i NJA 1957 s.139 vilka presenterats ovan. Vid vissa fall ter sig utredningen således ofullständig utan ett praktiskt verktyg i form av en modell som ens argumentation kan förhålla sig till för att kunna konstatera en orsak.¹⁰⁶

En sådan alternativ orsakmodell är att isolera vissa faktorer och istället undersöka om en faktor också kan förstås som *tillräcklig* för inträdet av en viss följd.¹⁰⁷ Själva idén bakom en sådan orsakmodell är följaktligen att fortfarande utgå från en *sine qua non*-bedömning vid identifieringen av vissa faktiska orsaker. Man identifierar orsakandefaktorer utifrån gen dess nödvändighet inför följden och därigenom skapa en samling av faktorer som leder till en viss följd.¹⁰⁸ Skillnaden blir dock att tankeexperimentet får ett andra steg, genom att undersöka om en specifik nödvändig betingelse inom en kausalkedja i sig kan betecknas som tillräcklig för följden. Eller, att en faktor ses som en orsak till en viss följd om den varit en nödvändig beståndsdel i ett komplex av faktorer som varit tillräckliga för att en viss följd ska inträffa. Utifrån teorin förbiser man således aspekten av att en faktor måste ses som nödvändigt för att vara orsak och konstaterar istället faktorn som orsak om den varit nödvändig inom ett komplex, eller samling, av faktorer som kan antas vara tillräckliga för att en viss följd ska inträffa.¹⁰⁹

Vidare har även Strahl framhållit en modell för att konstatera ett orsakssamband. För att konstatera ett orsakande menar Strahl att ett hypotetiskt orsakssamband fortfarande bör etableras, men han ändrar innehållet till att en viss faktor ska anses som orsakande om den haft en *nämnvärd betydelse* för en viss följd.¹¹⁰ Strahl går således ifrån de ovan beskrivna orsakslärorna genom att kausalitet inte endast kan anses föreligga vid fall då en viss gärning varit

¹⁰⁵ Asp m.fl. (2013) s. 81.

¹⁰⁶ Jfr. Schultz (2007) s. 409 f. och Almkvist & Svensson (2018) s. 231f.

¹⁰⁷ Vilken kan sägas härstamma från den s.k. NESS-modellen (utvecklad av Richard Wright som först presenterade modellen i artikeln "Causation in Tort Law", 73 *California Law Review* (1985) s. 1735–1828), som Schultz benämner som en empirisk orsakmodell, Schultz (2007) s. 405.

¹⁰⁸ Schultz (2007) s. 415f.

¹⁰⁹ Schultz (2007) s. 415f.

¹¹⁰ Strahl (1970) s. 278, jfr. Almkvist & Svensson (2018) s. 235.

nödvändig alternativt tillräcklig för uppfyllandet av en viss följd. Istället ska ett orsakssamband anses föreligga om en gärning mer än obetydligt påskyndat följd eller påtagligt förändrat karaktären av dess inträde, trots att en viss följd skulle ha inträtt utan att gärningen blev företagen. Om en gärning således bidragit till uppfyllandet av effekten på ett nämnvärt sätt kan den därigenom anses som orsakande inför en viss effekt. Detta trots att frånvaron av handlingen ändå skulle medföra att effekten troligt skulle inträffa.¹¹¹

Hur stort mått av betydelse som handlingen ska ha på händelseförloppet är dock något som blir aningen oklart genom Strahls orsakmodell. Strahl medger även detta och menar att bedömningen kring orsakssambandet i många fall ändå hamnar i en bedömningsfråga om hur stor eller liten betydelse en viss faktor kan antas haft i händelseförloppet. I detta föreligger det också att en bedömning av de övriga omständigheterna i fallet behöver genomföras, vilket kan påverka utgången i frågan om vem som kan anses stå i ett orsakssamband till en viss följd.¹¹²

Något annat som Strahl framhåller som en lösning vid händelseförlopp där flera orsakandefaktorer förekommer och konkurrerar med varandra är medverkansläran.¹¹³ Han menar att en användning av medverkansläran innebär ett orsaksutredning undgår svårigheten i att utpeka en konkret persons gärning som nödvändig, tillräcklig eller kvalificerat bidragande för följd genom att plocka bort faktorn från den huvudsakliga orsaksutredningen och istället omskriva den som ett främjande till följd. Formuleringen av ett orsakande gentemot ett visst ansvarssubjekt blir alltså istället en formulering kring ett främjande, vilket följaktligen medför att en viss persons gärning i varje fall kan konstateras som en biorsak gentemot den huvudsakliga följd.¹¹⁴

¹¹¹ Strahl (1970) s. 280, Se även Schultz Som framför att bidragande faktorer kan ses som tillräckliga för att faktiskt kausalitet kan anses föreligga, Schultz (2007) s. 441f.

¹¹² Exempelvis oaktsamheten i gärningen som sådan eller att gärningsmannen handlat med uppsåt, Strahl (1970) s. 281.

¹¹³ Strahl (1976) s. 64, se även avsnitt 5 nedan för en genomgång av medverkansläran.

¹¹⁴ Strahl (1976) s. 64f.

5 Orsakens relevans inför straffrättslig behandling

5.1 Inledning

Som beskrivits i det förgående avsnittet innebär frågan om ett orsakssamband ett varierande svar. Den blir till hjälp för att finna en möjlig orsak till en viss följd samt bidrar med medel för att analysera gärningstypen. Hur man än väljer att se på orsakssambandet förekommer dock ett andra steg i frågan om orsakande. Ett steg som består i att den identifierade gärningen också ska vara av ett sådant slag att den kan förstås som lämplig inför en eventuell straffrättslig ansvarsbedömning. Eller, som Almkvist och Svensson uttrycker det, gärningen ska också kunna *tillräknas* följden.¹¹⁵

Genomförandet av en sådan prövning har varit föremål för ett antal olika teorier som var för sig erbjuder metoder som syftar till att strukturera argumentationen kring tillräknandet. Något gemensamt mellan metoderna är dock att samtliga består av en normativ bedömning om huruvida den specifika gärning som står i orsakssamband med följden också är av ett sådant slag att den rimligen bör ligga som grund för ett straffrättsligt ansvarsutkrävande. En fråga som utformas på så sätt att en gärningsman antingen orsakat följden på ett straffrättsligt *adekvat* alternativt *relevant* sätt och därigenom slutligt kan tillskrivas ett straffrättsligt ansvar, eller avgränsas bort från den straffrättsliga utredningen.¹¹⁶

Att notera innan genomgången av dessa läror är att utgångspunkten vid bedömningen främst utgår från ett händelseförlopp där:

1. Gärningen som utredningen prövar är inledningsvis *kontrollerad* och därefter *okontrollerad*,
2. det föreligger en *orsaksrelation* mellan gärningen och följden, och
3. följden som utredningen utgår ifrån är *okontrollerad*.¹¹⁷

Anledningen till detta är att det främst berör sådana händelseförlopp där det finns ett behov av en särskild lära om en viss gärnings relevans eller adekvans inför en viss följd.¹¹⁸

¹¹⁵ Jfr Almkvist & Svensson (2018) s. 233.

¹¹⁶ Ågren (2023) s. 69

¹¹⁷ Asp m.fl. (2013) s. 142f.

¹¹⁸ Detta till skillnad från händelseförlopp där gärningsmannen kan sägas ha kontroll över hela händelseförloppet fram till den oönskade följden. Exempelvis om en person kväver

5.2 Adekvansläran

En allmänt erkänd orsakslära som ämnar att besvara frågan om en gärnings tillräknande gentemot följden är adekvansläran.¹¹⁹ Det finns inte en konkret och enhetlig definition av adekvansläran, utan en bedömning kring adekvans kan utföras på olika sätt.¹²⁰ Gemensamt för de flesta definitionerna av adekvansläran är dock att de tar sikte på en objektiv bedömning kring en gärnings beskaffenhet. Detta främst med hänsyn till det mått av fara som gärningen kan tänkas innebära och den ”typiskhet” som följden har gentemot företaget av en viss handling.¹²¹ Ett uttryck som härvid brukar användas för att beskriva något som adekvat är att följden objektivt är ”inom det möjligas gräns.”¹²² Bedömningen består således till stor del av olika resonemang kring en gärning, trots att den står i ett klart samband med en viss följd, ändock inte ska anses som ansvarsgrundande. Detta framför allt med hänsyn till fall där gärningspåståendet formuleras på ett närmast ologiskt sätt och då inträdet av en viss oönskad effekt snarare ses som något slumpvist till skillnad en rimlig utgång av en viss genomförd gärning.¹²³

För att bygga vidare på adekvansbedömningen bör prövningen inte enbart utreda om gärningen ”typiskt sätt” innebär ett uppfyllande av effekten. Undersökningen brukar därför också innefatta en utredning om det, vid gärningstillfället, förelåg en *objektiv fara* för att den oönskade följden uppfylldes på just det sätt som skett vid det aktuella fallet. Alternativt att en gärning ligger *i farans riktning* gentemot den följd som uppkommit.¹²⁴

För att genomföra en bedömning om huruvida det förelåg en objektiv fara bör man, enligt Agge, utgå från ”alla de fakta och erfarenhetsrön som vid tidpunkten för handlingens företagande överhuvudtaget varit tillgängliga för mänsklig kunskap”.¹²⁵ Detta innebär en undersökning av den kunskap som i allmänhet kan antas råda när gärningen företogs, och inte den kunskap som en specifik gärningsman haft vid gärningstillfället.¹²⁶ Med denna allmänna kunskap i beaktande ska man därefter fråga sig om möjligheten till förverkligandet av följden var så pass stor, att en annars försiktig eller aktsam person inte skulle företa gärningen. Om det är fallet kan gärningsmannens handlande anses vara av sådan art att denne kan tillskrivas ansvar, med hänsyn till att

någon till döds genom att hålla ner denne under vatten, Asp m.fl. (2013) S. 143 och Ågren (2023) s. 71.

¹¹⁹ Strahl (1976) s. 72 och Ågren (2023) s. 66.

¹²⁰ Ågren (2023) s. 66 och Agge (1961) s. 297.

¹²¹ Ågren (2023) s. 67, Strahl (1976) s. 72 och prop. 1972:5 s. 22.

¹²² Agge (1967) s. 300 f., Strahl (1976) s. 72

¹²³ Ågren (2023) s. 67.

¹²⁴ Agge (1961) s. (287f.) Strahl (1976) s. 72 och Ågren (2023) s. 68f.

¹²⁵ Agge (1961) s. 288

¹²⁶ Ibid.

bedömningen besvarar huruvida det, utifrån rättstillämparens allmänna kunskaper, förelåg en objektiv fara för en aktuell följd genom den gärning som gärningsmannen företagit.¹²⁷

Ett exempel för att vidare förstå adekvansläran är följande;¹²⁸ En person (A) misshandlar en annan person (B) med ett antal slag vilket leder till att B blir allvarligt skadad. På grund av detta blir B upphämtat av en ambulans. På vägen till sjukhuset krockar dock ambulansen, vilket leder till att B dör. I detta fall kan man konstatera ett orsakssamband mellan A:s handling (misshandeln) och följden (B:s död). Däremot är det mer långsökt att säga att A de facto orsakat döden på just det sätt som skett i händelseförloppet. Detta med hänsyn till att det, utifrån de kunskaper som förelåg vid gärningstillfället, knappast kan sägas föreligga en objektiv fara för att B skulle dö på grund av en trafikolycka. A:s gärning är härmed inte adekvat då dennes gärning inte typiskt sett kan sägas orsaka någons död på det sätt som skedde i händelseförloppet.

Adekvansprovningen kan således sammanfattas till att utreda om vissa klasser av gärningar och följder sannolikt kan ha en orsaksrelation med varandra. Gärningen ”slag i huvud” kan exempelvis inte kunna sammankopplas med följden ”död på grund av trafikolycka” då följden inte låg i farans riktning vid gärningstillfället. Bedömning får härigenom en mer abstrakt karaktär genom att ställa olika klasser av företeelser mot varandra, istället för att se till omständigheterna i det konkreta händelseförloppet. Frågan genom adekvansläran blir hur sannolikt det är att en gärning typiskt sätt orsakar en viss följd med hänsyn till den fara som gärningen kan tänkas innebära när den företogs.¹²⁹ Med andra ord blir adekvansläran en ansvarsbegränsning med utgångspunkt från gärningens objektiva farlighet inför en viss följd.¹³⁰

Den abstrakta och generella bedömningsmetoden som adekvansläran medför är härvid sådant som lett till att viss kritik framhållits gentemot ansvarsläran användningsområde inom straffrätten. En sådan kritiker är Strahl, som hävdar att adekvanskravet framstår annorlunda beroende på hur noggrant ett händelseförlopp beskrivs. Som exempel på detta beskriver han att en abstrakt beskrivning av en följd (exempelvis död genom skottlossning) innebär att man enklare kan konstatera adekvans, till skillnad från om man tar med mer detaljerade beskrivningar av omständigheterna kring gärningen (exempelvis att skottet avlossades på långt håll). Vid dessa fall blir adekvans plötsligt mer

¹²⁷ Agge (1961) s. 299f. och Ågren (2023) s. 69 f.

¹²⁸ Hämtat från Agge (1961) s. 301.

¹²⁹ Agge (1961) s. 300ff.

¹³⁰ Agge (1961) s. 303 och Jareborg (2001) s. 235.

tveksam. Problemet som framhålls är således att det finns en avsaknad på konkreta förhållningsregler som man objektivt kan förhålla sig till.¹³¹

Med denna kritik i beaktande kan även huvudfrågan i denna uppsats, nämligen konstaterandet av ett orsakssamband mellan en avlägsen orsaksfaktor och en följd, framhållas såsom ett särskilt problemområde. Detta framför allt med hänsyn till att händelseförloppet vid sådana fall i princip alltid innefattar ett flertal andra bidragande faktorer och andra omständigheter som kan tänkas påverka adekvansbedömningen. Avlägsenheten torde härigenom medföra att många andra omständigheter hinner inträffa mellan gärningen och följden, vilket skapar en komplexitet i orsakssambandet som kan bli svår att hantera genom adekvansläran.¹³²

5.3 Otillåtet risktagande och relevans

Vid sidan av adekvansläran förespråkar främst Jareborg och Strahl en så kallad relevansbedömning. Bedömningen tar, till skillnad från adekvansläran, sin utgångspunkt i huruvida en viss gärning inneburit ett *otillåtet risktagande*, samt om detta risktagande kan ses som relevant inför följden.¹³³ Skillnaden mellan orsakslärorna blir således att man tar sikte på konkreta otillåtna risktaganden vid relevansbedömning, vilket bland andra Jareborg benämner som en bedömning av *gärningsculpa*, medan adekvansprövningen istället förhåller sig mer abstrakt vid bedömningen av omständigheterna.¹³⁴ Med andra ord innebär relevansbedömningen att en utredning om huruvida en viss kontrollerad gärning, objektivt, varit oaktsam – ett otillåtet risktagande – samt om denna oaktsamhet sedermera uppfyllt följden på ett sätt som kan förstås som relevant inför den aktuella följden.

Följaktligen består teorierna av två stycken frågor i form av om en gärning kan förstås som ett otillåtet risktagande samt om detta risktagande kan förstås som relevant inför en viss önskad följd. Följande delavsnitt ämnar att vidare beskriva dessa delar var för sig samt hur relevansbedömningen kan konstrueras och formuleras. Detta främst med Jareborg och Strahls idéer som utgångspunkt.

¹³¹ Strahl (1976) s. 73 jfr. Jareborg (2001) s. 235 som framhåller en liknande kritik.

¹³² Denna problematik kan därtill också tänkas visa sig i frågan om faktisk kausalitet och inte först vid frågan om tillräknande, se avsnitt 4.2 ovan.

¹³³ Ågren (2023) s. 69.

¹³⁴ Ibid.

5.3.1 Tillåtet eller otillåtet risktagande?

Vad som utgör ett otillåtet risktagande kan sammanfattas till att en viss gärning innebär en risk för en viss okontrollerad följd, samtidigt som att denna risk var av sådan art att det fanns *goda skäl att avstå* från att företa den gärningen för att undvika inträffandet av en viss följd. Det handlar härmed om sådana gärningar som objektivt avviker från vad som anses tolererbart med hänsyn till de risker som omgärdar händelseförloppet.¹³⁵

Vad som i sig utgör goda skäl till att avstå från en viss gärning innefattar i grunden en normativ bedömning som kan få olika utfall beroende på de samhälleliga, ideologiska och kulturella värderingar som råder vid prövningstillfället. En tolererbar aktsamhetsnivå skiftar därav beroende på det rumsliga och tidsliga kontext som en viss gärning företogs i, vilket därefter återspeglas av vissa värderingar som i slutändan förkroppsligas genom utredningen och rättstillämpningen.¹³⁶

Vid utredningen om vad som ska anses som ett otillåtet risktagande, förefaller det sig dock att utvärderingen av det otillåtna risktagandet behöver hamna i en jämförelseoperation med sådant som objektivt ses som aktsamt. En specifik gärning jämförs därför oftast mot olika former av *aktsamhetsstandarder* som deskriptivt, mer eller mindre, preciserar innebörden av aktsamhet. Varvid bedömningen därefter övergår till normativa överväganden om vad som utgjort goda skäl från att avstå från en gärning i det enskilda fallet.¹³⁷

Ett första och huvudsakligt sätt att utröna aktsamhetsstandarder är att undersöka mer substantiella standarder som på olika sätt preciserar aktsamma beteenden och en tolererbar aktsamhetsnivå. Dessa mer substantiella standarder innebär först och främst lag och andra föreskrifter av myndighet samt till viss del domstolsprejudikat som preciserar och tolkar ett visst aktsamhetskrav.¹³⁸ Därtill kan ledning hämtas från s.k. ”tekniska recept” som avser vissa normer som preciserar tekniskt korrekta handlanden samt mer allmänna organisationsregler och andra anvisningar om hur en viss verksamhet ska bedrivas under vissa situationer.¹³⁹ I detta sammanhang kan också sedvana, beroende på omständigheterna, vara av vikt vid en bedömning. Framför allt sedvana utvecklade av personer som kan betecknas som särskilt insiktsfulla och ansvarsmedvetna inom ett visst livsområde.¹⁴⁰

¹³⁵ Asp m.fl. (2013) s. 149.

¹³⁶ Ibid s. 150f

¹³⁷ Asp m.fl. (2013) s. 156 och Erenius (1971) s. 88. Se även Strahl (1976) s. 194 ff.

¹³⁸ Jareborg (2001) s. 218 f.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid.

Vid frågan om huruvida en viss aktsamhetsstandard har överträtts bör man påminnas om att ett konstaterande av en viss överträdelse inte i sig innebär att en otillåten risk har företagits. Det som aktsamhetsstandarderna däremot kan medföra är en viss presumtion för att en viss gärning ska anses utgöra ett otillåtet risktagande. Aktsamhetsstandarderna kan följaktligen bidra med argument som kan tala för, eller emot, att en viss gärning ska ses som ett otillåtet risktagande men de ska inte ses som en rättskälla som beskriver tillåtna eller otillåtna risktaganden.¹⁴¹

Något som vidare kan påverka riskbedömningen är den s.k. *övertagande-grundsatsen*. Vad som avses med denna princip är att det ställs högre krav på personer att agera på ett mer aktsamt sätt om de bland annat besitter särskild kunskap, erfarenheter eller i övrigt har en särskild social roll samt en allmänt högre kapacitet till riskinsikter.¹⁴² Lekmän och personer som inte kan förväntas besitta vissa förutsättningar ska således bedömas mildare. Till skillnad från andra som genomför en gärning inom ramen för exempelvis sitt yrke eller andra situationer som förutsätter viss skicklighet, erfarenhet, utbildning och liknande.¹⁴³ Därtill innebär grundsatsen att en viss förväntan föreligger mot någon som påbörjar eller genomför en verksamhet förknippad med risker och en särskild kunskap. Vilket innebär att en person inte kan freda sig genom att åberopa att denne saknat den, enligt grundsatsen, förväntade kompetensen.¹⁴⁴ I sammanhanget för denna uppsats borde övertagande-grundsatsen främst ses som aktuell för att påpeka en oaktsamhet utöver det som fastställts genom en undersökning av diverse aktsamhetsnormer. Exempelvis att en viss erfaren eller annars högt uppsatt person påbörjar en verksamhet utan en vedertagen kontroll eller uppmuntran till att beakta vissa skyddsåtgärder.¹⁴⁵

Vid bedömningen av om det föreligger ett otillåtet risktagande är en central del också att bedöma riskerna utifrån en kvalitativ och kvantitativ synpunkt. Vad som avses med detta är för det första att se till vilka sorts risker som finns vid ett specifikt otillåtet risktagande, såsom exempelvis risk för död eller kroppsskada egendomsförstörelse eller liknande. Det vill säga vilka risker som kvalitativt kan inräknas vid ett specifikt risktagande. Därefter ställs frågan om hur stor graden av risk för de konstaterade följderna är vid ett specifikt otillåtet risktagande. Ju högre denna grad är desto mindre måste risken vara för att något ska anses vara ett otillåtet risktagande. Relativt små risker kan således också beaktas för en straffrättslig bedömning.¹⁴⁶ Som exempel

¹⁴¹ Strahl (1976) s. 169 ff. Jfr. Asp m.fl. (2013) s. 156 och Jareborg (2001) s. 219.

¹⁴² Asp m.fl. (2013) s. 158.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid och Jareborg (2001) s. 221.

¹⁴⁵ Se avsnitt 7.2.2 för en vidare diskussion angående övertagande-grundsatsens påverkan gentemot ett avlägset orsakssubjekt.

¹⁴⁶ Asp m.fl. (2013) s. 150 och Strahl (1976) s. 194 ff.

innebär en risk för död att det finns mer utbredda och långtgående skäl att inte företa gärningen jämfört med om den huvudsakliga risken är egendomsförstörelse.¹⁴⁷

Vissa typer av aktiviteter och verksamheter innebär också att utövandet i sig innefattar betydande risker för vissa ansvarsgrundande effekter. Som exempel kan bilkörning framhållas som en sådan verksamhet eller, med hänsyn till denna uppsats inledande exempel, att ens verksamhet hanterar ett farligt material där en användning av materialet innebär en väsentlig risk för skada. Att vissa typer av aktiviteter i sig anses mer riskfyllda innebär dock inte att de alltid ska anses oaktsamma vid fall då de leder till en skada eller annat som kan ligga som grund såsom ett en straffrättslig följd. Aktiviteterna godtas genom att de ur både ett samhälleligt och socialt hänseende är värdefulla eller nödvändiga.¹⁴⁸ En fråga som däremot uppkommer är hur och när denna form av aktivitet ändå kan utgöra ett otillåtet risktagande? Vid fall då straffrättsliga orsakssamband binds samman inom denna typ av händelser innebär den orsakande gärningen allt som oftast att vissa försiktighetsmått eller säkerhetsåtgärder inte företagits, vilket bidragit till att de risker som verksamheten inneburit blivit verklighet. Ett otillåtet risktagande innebär härmed inte att genomföra en viss riskfylld verksamhet som sådan, utan istället innebär det otillåtna risktagandet att en viss gärning företagits utan att genomföra adekvata säkerhetsåtgärder.¹⁴⁹ Detta innebär att bedömningen av en gärnings objektiva oaktsamhet vid dessa fall behöver beakta både vad en person faktiskt gör samtidigt som utredningen också behöver se till vad denne underlåter att göra.¹⁵⁰

5.3.2 Relevans gentemot följden

Att fastställa ett visst risktagande som otillåtet är nödvändigt, men inte tillräckligt för att konstatera att gärningsmannen kan tillräknas den aktuella följden. Likt den bakomliggande tanken kring adekvansläran måste det nämligen också anses som rimligt att det konstaterade otillåtna risktagandet, inte enbart gärningen som sådan, stipulerar straffrättslig behandling. Det innebär att bedömningen också innefattar ett ställningstagande om huruvida den okontrollerade följden är *relevant* för det konstaterade otillåtna risktagandet.¹⁵¹ Vad som efterfrågas blir således en bedömning om huruvida gärningsmannens

¹⁴⁷Jfr. NJA 2004 s. 176 som bland annat rör frågan om huruvida en liten risk för att vid samlag smitta någon med ett Hiv-virus är tillräckligt för att en handling ska anses utgöra ett otillåtet risktagande och om de objektiva förutsättningarna för misshandel (3 kap. 5 § BrB) därigenom var uppfyllda. Se också NJA 2020 s. 397 p. 14.

¹⁴⁸ Asp m.fl. (2013) s 148f. Jfr. NJA 2020 s. 397 p. 16.

¹⁴⁹ Asp m.fl. (2013) s 148.

¹⁵⁰ Ibid och NJA 2020 s. 397 p. 16, se även avsnitt 3.3 ovan angående så kallade mellanliggande gärningstyper.

¹⁵¹ Asp m.fl. (2013) 164 ff. och Ågren (2023) s. 69f

otillåtna risktagande i form av en handling eller underlåtenhet är av en sådan art att risktagandet blir relevant inför den följd som stadgas i den aktuella straffbestämmelsen. Sett till den svenska straffrättsliga doktrinen förekommer en viss oenighet kring svaret på denna fråga, då Strahl och Jareborg valt att utföra relevansbedömningen på olika sätt.

Strahl förespråkar ett hypotetiskt prov vid frågan om en oaktsam gärnings relevans gentemot en viss följd, likt de ovan beskrivna modellerna för konstaterandet av faktisk kausalitet. Till skillnad från det hypotetiska prov som tidigare beskrivits angående ett konstaterande av orsakssamband, tar dock detta prov istället sikte på förhållandet mellan ett konstaterat otillåtet risktagande och en viss följd.¹⁵²

Innebörden av det hypotetiska prov som Strahl förespråkar kan sammantaget beskrivas som att man ställer sig frågan om hur ett visst händelseförlopp hade utvecklats vid ett hypotetiskt fall där en gärningsman istället agerat på ett aktsamt sätt. Om händelseförloppet hade fortgått med samma resultat genom ett aktsamt handlande, menar Strahl att en viss oaktsam gärning saknar betydelse för uppfyllandet av en viss risk. Den oönskade följden skulle inträffa ändå.¹⁵³ Gärningsmannens gärning har således, trots att det föreligger faktisk kausalitet mellan gärning och följd samt ett konstaterat otillåtet risktagande, inte orsakat gärningen på ett sådant sätt att dennes gärning är att anse som relevant för följden. Detta med hänsyn till att oaktsamheten som gärningen inneburit inte var nödvändig för följden.¹⁵⁴

Ett exempel som Strahl framhåller för att illustrera teorin är följande; En bilförare kör med en alldeles för hög hastighet och kör på en person som plötsligt springer ut framför bilen, vilket innebär att personen omkommer. I fallet kan hans oaktsamhet (köra för fort) inte anses vara relevant för följden (personens död) om det kan konstateras att den oönskade följden ändå skulle inträffat om han handlat aktsamt (köra med rätt hastighet). Alltså innebär provet att man kan påstå att bilförarens gärning inte är brottsbeskrivningsenlig, om personen ändå skulle omkomma vid ett fall då bilföraren ändå följt alla aktsamhetsnormer som kan tänkas förekomma kring hans bilkörning.¹⁵⁵

Till skillnad från Strahl menar Jareborg att hypotetiska prov för att visa oaktsamhetens relevans innebär att relevansbedömningen kompliceras.¹⁵⁶ Istället menar han att en relevansprövning ska genomföras genom en undersökning kring om en gärningsman haft anledning att, utifrån dennes perspektiv, ta det

¹⁵² Strahl (1976) s. 205.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Strahl (1976) s. 205 ff.

¹⁵⁵ Ibid. s. 205 f.

¹⁵⁶ Asp m.fl.(2013) s. 170.

konkreta händelseförloppet som medförde följden i beräkning när denna utförde den orsakande gärningen. Detta samtidigt som det konkreta händelseförloppet som ledde till följden tillhör den klass av möjliga händelseförlopp, som gör en persons kontrollerade gärning till ett otillåtet risktagande.¹⁵⁷ Med andra ord baserar Jareborg det otillåtna risktagandets relevans utifrån en bedömning om huruvida det faktiska händelseförloppet utgör ett förverkligande av någon av de konstaterade risker, som gör den kontrollerade gärningen till ett otillåtet risktagande.¹⁵⁸

Jareborgs bedömning bygger alltså till stor del på riskförverkligande. Rent praktiskt genomförs bedömningen genom att se till alla de plausibla risker som ett visst otillåtet risktagande innebär. Exempelvis att ett otillåtet körsätt innebär vissa typer av risker såsom person- och saksador. Därefter betraktar man den följd som står i orsakssamband med en persons gärning i det aktuella fallet, och frågar sig om just denna följd kan tänkas innefattas i de möjliga risker som det otillåtna risktagandet innebär. Om den aktuella följden inte kan anses innefattas inom dessa konstaterade risker fanns det inte några goda skäl för gärningsmannen att avstå från sitt otillåtna risktagande och agera annorlunda. Gärningen har alltså objektivt inte varit relevant inför den aktuella följden.¹⁵⁹ Sett till det exempel som framhölls av Strahl kan Jareborgs relevansbedömning leda till samma resultat, men av en annan anledning. Bilförarens otillåtna risktagande kan istället argumenteras som irrelevant för den aktuella följden med anledning av att händelseförloppet inte tillhör de klasser av plausibla risker som gör bilförarens handlande oaktsamt.¹⁶⁰

Vad som beskrivits ovan i form av Strahls och Jareborgs synsätt på relevansbedömningen har haft sin utgångspunkt i gärningstypen *handling*. Sett till ett orsakande på grund av en *underlåtenhet* är både Strahl och Jareborg överens om att tillräknandebedömningen mellan gärningen och följden enbart kan utföras genom ett hypotetiskt prov. Frågan kring en underlåtenhets relevans inför följden innebär härmed inte någon större diskussion kring otillåtna risktaganden.

Tyngden vid utredningen hamnar härvid istället kring frågan om faktiskt orsakssamband och om huruvida det i fallet kan anses förelegat en kvalificerad förväntan (garantställning) gentemot ett tilltänkt ansvarssubjekt.¹⁶¹ Anledningen till detta torde främst bero på att bedömningen kring orsakssambandet och garantställningen oftast innebär ett klart exemplifierande av ett otillåtet risktagande som kan sägas vara relevant inför följden. Orsakssambandet och

¹⁵⁷ Jareborg (2001) s. 226f; jfr. Ågren (2023) s. 70f.

¹⁵⁸ Jareborg (2001) s. 226f

¹⁵⁹ Jareborg (2001) s. 227 och Ågren (2023) s. 71.

¹⁶⁰ Jfr. Almkvist & Svensson (2018) s. 237 och Ågren (2023) s. 71.

¹⁶¹ Jareborg (2001) s. 227 och Strahl (1976) s. 209 f.

oaktsamhetens relevans inför följderna kan med andra ord sägas bli synonyma med varandra, då de undersöks genom samma typ av hypotetiska prov.¹⁶² Ett exempel är att en badvakt underlåter att rädda en drunknande person i en pool. I fallet torde en kvalificerad förväntan föreligga mot badvakten att rädda den drunknande person med hänsyn till att denne genom sin anställning intagit en ställning som skyddsgarant, vilket därigenom beskriver både ett styrkt orsaks-samband och ett otillåtet risktagande. Om badvakten inte hade förhållit sig passiv utan räddat personen hade denne överlevt, varvid dennes egna agerande redan visar ett konkret otillåtet risktagande. Därtill kan gärningen också anses som relevant inför följderna då hans förväntade handlande exemplifierar ett aktsamt handlande som skulle leda till att den oönskade följden undvikits.¹⁶³

5.3.3 Osäkra fall av otillåtna risktaganden

En särskild aspekt som blir aktuell inom ramen för denna framställning är situationen där ett visst otillåtet risktagande med nödvändighet inte är relevant för risken, samtidigt som det ändå finns vissa omständigheter som innebär att risktagandet bör anses vara relevant för följderna. Situationen som åsyftas är alltså fall där en viss osäkerhet råder kring huruvida ett risktagande är tillräckligt oaktsamt för att kunna anses som relevant för följderna. Risktagandet kan snarare betecknas som att det bidragit till följderna, samtidigt som det råder tveksamheter kring om oaktsamheten de facto kan konstateras som avgörande orsak till inträdet av följderna.¹⁶⁴

Anta att en person (A), i egenskap av platschef, gett klartecken till en anställd (B) att genomföra en sprängning utan att A dessförinnan iakttagit och säkerställt vissa adekvata skyddsåtgärder. Exempelvis att se till att de anställda har på sig en skyddshjälm. Efter att sprängningen genomförts flyger en större sten upp i luften och träffar B i huvudet, vilket på grund av avsaknad av hjälm innebär omedelbar död. I efterhand framkommer det dock att den konkreta hjälmen som den anställde borde haft på sig i fallet inte i sig skulle ha förhindrat följderna på just det sätt som händelseförloppet innebär, med hänsyn till bland annat stenens tyngd, storlek och hastigheten den färdades i. B:s död skulle således ha inträffat ändå, alltså även om A genomfört säkerhetsåtgärderna. Kan A:s förmodade otillåtna risktagande ändå förstås som orsak trots att B troligen skulle omkommit även om skyddsåtgärderna iakttagits?¹⁶⁵

¹⁶²Jfr. Jareborg (2001) s. 227 och asp m.fl. s. 167

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Asp m.fl. s.166f och Boucht (2013) s. 994ff.

¹⁶⁵ Ett annat exempel som framhålls av både Jareborg och Strahl är ett äldre tyskt rättsfall; En lastbilschaufför kör om en berusad cyklist på ett oaktsamt sätt (kör om för nära). Cyklisten börjar då att vackla med cykeln vilket leder till att han blir påkörd och sedermera dör. Frågan i fallet blev om samma följd skulle inträffa om lastbilen kört på ett aktsamt sätt, alltså inte köra om för nära. På grund av osäkerhet kring omständigheterna ansåg domstolen att det

I grunden kan denna typ av situation antas vara ett processuellt problem, på så sätt att det är svårt att bevisa den otillåtna gärningens relevans utom rimligt tvivel.¹⁶⁶ Den osäkerhet som händelseförloppet inbegriper medför helt enkelt en svårighet att med tillräcklig säkerhet konstatera relevansen av ett otillåtet risktagande gentemot den oönskade effekten. Frågan blir hur denna osäkerhet kan bemötas?

En första möjlighet är att återgå till mer allmänna rättsprinciper genom att ta hänsyn till principen om *in dubio pro reo* (vid tvivel, fördel för den anklagade). Innebörden av detta blir således att osäkerheten kring oaktsamhetens relevans skapar en presumtion mot att det konstaterade otillåtna risktagandet ska ses som relevant inför följderna.¹⁶⁷ Som framhålls av Strahl och Boucht kan det dock ifrågasättas om denna princip blir lämplig att använda vid frågan om orsakande vid mer osäkra fall av ett risktagandes relevans. Detta framför allt med hänsyn till att bedömningen många gånger innebär en avvägning om huruvida något borde ses som ett relevant otillåtet risktagande vilket i många fall torde medföra tvivel kring orsaksfrågan. Principen kan således till synes vara en rimlig lösning, men torde i praktiken innebära att en utredning för lättvindigt kan påstå ett otillåtet risktagande som irrelevant. Detta trots att omständigheterna i viss stryka talar för att gärningen bör ses som en för relevant orsak för ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande.¹⁶⁸

Den andra lösningen kring osäkerheten av det otillåtna risktagandets relevans är att istället sänka det högt ställda beviskravet genom att uppställa en lägre grad av sannolikhetsnivå vid bedömningen, vilket är något som förespråkas av Strahl inom ramen för relevansprövningen genom hypotetiska prov. Följaktligen framhåller han att ett visst otillåtet risktagande kan bedömas som tillräckligt relevant om det kan bedömas som *mycket sannolikt* att effekten skulle ha uteblivit om gärningsmannen handlat på ett godtagbart sätt.¹⁶⁹

Strahl väljer härmed att sätta relevansbedömningen i ett mellanskikt på så sätt att sannolikheten av riskens relevans inte ska sättas så högt så att faktisk visshet kring oaktsamhetens relevans ska råda. Samtidigt ska beviströskeln inte sättas så pass lågt att man nöjer sig med enbart en möjlighet till att effekten skulle utebli genom ett aktsamt handlande.¹⁷⁰ I de fall där det förekommer

fanns en viss möjlighet att samma följd skulle inträffa även vid ett aktsamt handlande. Denna möjlighet borde då, enligt domstolen, innebära att chaufförens gärning inte innebar ett straffrättsligt relevant orsakande, Strahl (1976) s. 206 och Jareborg (2001) s. 229ff. Se även Boucht (2013) s. 995 för ett liknande exempel hänförligt till friluftsvärksamhet.

¹⁶⁶ Strahl (1976) s. 206, Asp m.fl. 170f. och Boucht (2013) s. 997.

¹⁶⁷ Strahl (1976) s. 206 och Asp m.fl. (2013) s. 170.

¹⁶⁸ Jfr. Strahl (1976) s. 207 f. och Boucht (2013) s. 997.

¹⁶⁹ Strahl (1976) s. 207 f.

¹⁷⁰ Strahl sammanfattar detta såsom att sannolikhetsnivån ska uppställas på ett sätt så att det inte får bli "stötande för rättskänslan", Strahl (1976) s. 208.

osäkerheter kring huruvida ett visst otillåtet risktagande kan ses som relevant gentemot den oönskade följden bör det således inte krävas full bevisning kring riskens relevans. Bevisningen ska istället uppställas så att det kan konstateras som ”mycket sannolikt” att en viss persons oaktsamma gärning är relevant för följden.

Visst stöd för Strahls framhållning går att hitta i HD:s domskäl i NJA 2007 s. 369, som handlar om huruvida en VD genom underlåtenhet orsakat en anställds död på grund att han inte företagit vissa arbetsmiljöåtgärder. I fallet genomförde HD en hypotetisk bedömning i frågan om huruvida den oönskade följden, den anställdes död, inte skulle inträffat om VD:n efterföljt förväntade aktsamhetsstandarder. Den huvudsakliga aktsamhetsstandarderna i sammanhangen var att VD:n skulle ha utsett en kompetent signalman, som hade kunnat överse arbetet och därigenom möjligen stoppat den anställde från att befinna sig på en plats där denne riskerar livsfara. Sett till omständigheterna i fallet menade HD att det var tillräckligt att det framstod som i *hög grad sannolikt* att effekten skulle utebli om VD:n efterföljt påkallade aktsamhetsstandarder.¹⁷¹ För att en otillåten gärning skulle anses som relevant krävdes det härmed inte att möjligheten till skada ska vara utom rimligt tvivel. Utan tröskeln för ett styrkt orsakande genom ett otillåtet risktagande, vid underlåtenhetsfall, sänktes istället till en något lägre nivå av sannolikhet.

Att notera är att detta rättsfall berör frågan om ett straffrättsligt ansvar på grund av gärningstypen underlåtenhet. Rättsfallet innebär härvid inte ett exempel på hur mer osäkra fall kan bedömas när gärningen grundar sig på en handling av både fysisk eller psykisk karaktär. I detta ligger framför allt också frågan om hur Jareborgs modell och skepticism mot hypotetiska prov ställer sig mot Strahls idéer kring aktsamhetens relevans.

Vid dessa fall upprätthåller Jareborg sin ståndpunkt om att det inte finns något behov av hypotetiska prov och ställer sig således skeptisk mot Strahls tillvägagångssätt. Enligt Jareborg är det tillräckligt att fastställa oaktsamhetens relevans genom att följden förverkligats genom någon av de risker som varit plausibla för gärningsmannens otillåtna risktagande. Någon annan metod medför, enligt Jareborg, svårhanterliga bevisfrågor.¹⁷²

Dessutom påpekar Jareborg att ett sådant tillvägagångssätt ger gärningsmannen innebär att gärningsmannen får en obefogad möjlighet att freda sig genom att i efterhand peka på att denne kunde ha orsakat följden på ett annat aktsamt sätt.¹⁷³ Jareborg påpekar härmed att vikten vid relevansbedömningen enbart

¹⁷¹ NJA 2007 s. 369.

¹⁷² Jareborg (2001) s. 229 f och asp. M.fl. (2013) s. 170.

¹⁷³ Jareborg (2001) s. 230.

bör läggas på om gärningsmannen förfarit oaktsamt i en viss riktning. Efterkommande hypoteser om olika kausallinjer kan således inte tänkas påverka straffbarheten, så länge det har fastställts att en persons otillåtna risktagande har lett till förverkligandet av en relevant följd.¹⁷⁴ Återgår man till exemplet i inledningen av avsnitt torde detta synsätt innebära att platschefen bör ses som orsakande. Platschefens otillåtna risktagande var av den typ som medförde ett relevant riskförverkligande, vilket innebär att andra omständigheter som framkommer i efterhand ändå inte spelar någon roll. Det viktiga är att bedöma om den anställdes död kan kopplas till de risker som gjorde att platschefens gärning kunde ses som ett otillåtet risktagande. Bedömningen bör följaktligen vara strikt objektiv utifrån omständigheterna vid gärningstillfället och den oaktsamhet som bidragit till att risktagandet ska ses som otillåtet.¹⁷⁵ Till stöd för Jareborgs inställning kan även rättsfallet NJA 2020 s. 397 ”RC24” framföras, där domstolen strikt utgick från den konkreta oaktsamheten som en handling inneburit vid relevansbedömningen.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Ibid. s. 230 f. och Asp m.fl. (2013) s. 170.

¹⁷⁵ Däremot kan det möjligen ifrågasättas om en sådan ordning vid vissa fall kan leda till en aningen sträng behandling. Framför allt vid fall då gärningen består av en handling som förmår andra till underlåtenhet då dessa fall, likt vid underlåtenhetsansvaret, innebär en viss osäkerhet kring vad som hade skett om säkerhetsåtgärderna hade företagits, jfr. Boucht (2013) s. 996. Se även avsnitt 7.3.2 för en vidare diskussion.

¹⁷⁶ NJA 2020 s. 397 p. 38 – 42.

6 Medverkansläran

Ett alternativ vid frågan om orsakande är att istället utgå från ett medverkansansvar i enlighet med 23 kap 4 § BrB. Sett till bestämmelsen inriktas medverkansläran mot ansvarssubjekt som *främjat* en annans gärning med råd eller dåd. Således är medverkansansvaret beroende av att en annan person kan anses ha begått en otillåten brottsbeskrivningsenlig gärning som den medverkande dessförinnan främjat genom dennes gärningar.¹⁷⁷

Främjandet klassificeras därtill i två olika medverkansformer. I första hand döms någon till medverkansformen *anstiftan* vid fall då främjandet består i att en person förmår någon, genom psykisk påverkan, att företa gärningen som leder till inträdet av den oönskade effekten. Om främjandet sedermera inte kan anses utgöra anstiftan kan en person i andra hand dömas enligt medverkansformen *medhjälp*, till den del denne bidragit till den brottsbeskrivningsenliga gärningen. Medhjälp innebär alltså ett främjande som inte uppfyller kraven för anstiftan.¹⁷⁸

Praktiskt taget kan ett främjande begås genom såväl en fysisk som en psykisk påverkan på händelseförlopp. Vad som krävs för att det i rättslig mening ska anses föreligga ett främjande är dock inte vidare beskrivet eller självklart. Sett till lagens förarbeten anses det exempelvis vara tillräckligt att en handling ”övat inflytande på händelseförloppet i en brottsfrämjande mening”¹⁷⁹, varvid domstolen också förstått begreppet och medverkansansvaret som relativt vidsträckt.¹⁸⁰ En brottsbeskrivningsenlig medverkan kan således som regel utgöras av en mängd olika och mer eller mindre avlägsna faktorer, så länge någons fysiska eller psykiska gärning bidragit och främjat brottets tillkomst eller genomförande.¹⁸¹

Vid händelseförlopp där ett medverkansansvar kan antas vara tillämpligt bör det noteras att utredningen alltid ska efterfölja prioritetsordningen gärningsmannaskap – anstiftan - medhjälp.¹⁸² Denna prioritetsordning har vidare också gett stöd för en möjlighet att döma den som inte är att ses som gärningsman i strikt mening som en gärningsman ändå; något som brukar benämnas som att man tillämpar principen om ett *utvidgat gärningsmannaskap*.¹⁸³ Vad

¹⁷⁷ Ibid s. 429.

¹⁷⁸ Se 23 kap 4 § BrB, Jfr Asp m.fl. (2013) s. 446 och Bäcklund m.fl. (2023) kommentaren till 23 kap. 4 § BrB.

¹⁷⁹ SOU 1944:69 s. 91.

¹⁸⁰ Se exempelvis NJA 2012 s. 826 p.16 och NJA 2023 s. 177 p. 9.

¹⁸¹ jfr. Bäcklund m.fl. (2023) kommentaren till 23 kap. 4 § BrB.

¹⁸² Se 23 kap. 4 § 2 st. BrB, som kan förstås som en lagreglerad prioritetsordning mellan gärningstyperna, Jfr Asp m.fl. (2013) s. 446.

¹⁸³ Asp m.fl. (2013) s. 446.

som avses med denna princip är att främjandet som sådant är av sådan art att det förefaller sig som naturligt att denne istället är att ses som den faktiska gärningsmannen.¹⁸⁴ Med andra ord kan en konstaterad medverkan vid vissa fall omrubriceras genom att utvidga och förstå brottsbeskrivningen såsom att den faktiska orsaken är den som i hög grad främjat tillkomsten av brottsligheten, trots att dennes främjande inte i sig kan inpassas i brottsbeskrivningens ordalydelse.¹⁸⁵ I detta bör man dock också påminnas om att främjandet i sig likväl direkt kan passa in i brottsbeskrivningen och därmed också anses vara en orsak i strikt mening till följden.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid. s. 446 f.

¹⁸⁶ se avsnitt 3.2 angående psykiskt orsakande.

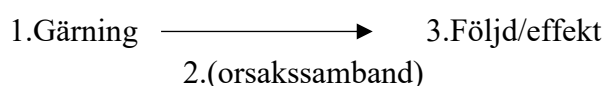
7 Diskussion och Analys

7.1 Inledning

I detta kapitel kommer en sammanställning och analys att genomföras för att slutligt besvara uppsatsens frågeställningar. Målet är härmed att sammanställa orsaksbegreppets olika beståndsdelar och de teoretiska utgångspunkter som präglar orsaksfrågan, för att konstruera ett orsaksbegrepp. Därefter förs en analys genom att tillämpa orskandebegreppets delar på de omständigheter som presenterats i denna uppsats inledande exempel. Frågan kring den kommande analysen i avsnitt 7.3 blir följaktligen hur en argumentation kan se ut för att en avlägsen gärningsman ska ses som en brottsbeskrivningsenlig orsak till A:s död. Detta i enlighet med brottsbeskrivningen i straffbestämmelsen vållande till annans död.

7.2 Att formulera ett orsakande – utgångspunkter för analysen

Genom redogörelsen kring det straffrättsliga orsakandet kan följande grundfigur målas upp:



Varje delmoment av denna figur innebär vissa förutsättningar som tillsammans bildar det som kan kallas ett straffrättsligt ”orsaksbegrepp” i form av en viss konstaterad gärning som sätts som slutligt orsakande till den följd som grundat orsaksbedömningen. Dessa moment innefattar vidare två huvudsakliga frågor.

Den första blir frågan om vilka personers gärningar som på något sätt kan anses sammankopplad med den följd som är aktuell för utredningen. I sin tur innebär detta en utredning kring faktisk kausalitet mellan en viss identifierad gärning och en följd. Rent praktiskt ser man då till alla de omständigheter som kan tänkas leda till den önskade följden och sällar bort sådana faktorer som inte kan styrkas som orsakande. En avgränsning som antingen kan genomföras utifrån ens intuitiva tankar utan vidare teoretisering, eller genom

kausalitetsmodeller som baseras på en utredning om huruvida en viss faktor inom ett händelseförlopp kan förstås som nödvändig, tillräcklig eller i viss mån kvalificerat bidragande till inträdet av en viss följd. I förgrunden till utredningen av faktisk kausalitet föreligger även frågan om vilken gärningstyp som kan identifieras – alltså om gärningen är att betrakta som en handling, underlåtenhet eller den mellanliggande gärningstypen i form av en handling som genomförs utifrån en underlåtenhet.¹⁸⁷ Vilken av dessa typer som kan anses vara gällande påverkar därefter orsaksbedömningen då orsakssambandet baseras på en förväntan att handla eller på faktiska ingripanden på händelseförloppen. Detta medför i sin tur att bedömningen antingen utgår från identifiering av faktiska kausalkedjor eller från upprättandet av kausallinjer.

Avgränsningen genom bedömningen av faktisk kausalitet bidrar härmed till att vissa kandidater som står som orsaker till följden. Den nästkommande frågan blir om varje gärning som kunnat sättas i orsakssamband också är av sådan art att den bör tillskrivas som orsak, vilket medför en normativ bedömning om straffrättslig relevans och adekvans. Detta innebär att den identifierade orsaken, alternativt det utredda otillåtna risktagandet, ska ses som så pass betydelsefull att görandet eller låtandet är av intresse för ett eventuellt utkrävande av ett straffansvar.

Följaktligen kommer den kommande analysen att baseras på frågorna:

1. Vilka personer kan anses stå i faktiskt orsakssamband i förhållande till A:s död?
2. Vilken gärningstyp kan dessa personer ansvara för?
3. Är orsakssambandet mellan denna gärning och följd av sådan art att den bör innebära straffrättslig behandling?

7.3 Orsaken till A:s död

7.3.1 Faktiskt orsakssamband

Sett till omständigheterna vid denna uppsats inledande exempel kan ett antal olika faktorer identifieras och sättas i samband till A:s död:

- Inträffande av jordskred
- Ras av hus
- Takbjälke ramlar ner och krossar A
- Markskakningar på grund av sprängningsarbete
- Dåliga markförhållanden
- En överfull deponi

¹⁸⁷ Alternativt att gärningstypen formuleras som ett beteende i form av en överksamhet, se avsnitt 3.1.2.

- ”Fuldumpning” av schaktningsmaterial
- Frånvaro av säkerhetsåtgärder
- Vårdslösa beslut om kostnads- och arbetseffektivisering
- Stressfulla arbetsförhållanden
- Oförberedd och utbildad personal.¹⁸⁸

För att motivera ett faktiskt orsakssamband krävs det inledningsvis att dessa identifierade faktorer översätts till möjliga handlingar eller underlåtenheter. De ovan exemplifierade faktorerna behöver således beskrivas i termer som kan förstås som en mänsklig kontrollerad handling alternativt en kontrollerad underlåtenhet att handla. Förslagsvis att en maskinoperatör *dumpar* jordmassor som skapar en fara för skred eller att en anställds okunniga *hantering av sprängämnen* innebär en avsevärd riskökning för skred på grund av vibrationer. Därtill kan en platschef anses *avstått* från att utbilda personal och *ignorera* risker medan denne också *åsidosatt* säkerheten. VD:n kan vidare tänkas *förmå* anställda att agera vårdslöst och riskfyllt samtidigt som denne *påverkar* arbetssättet genom sina beslut. Styrelseledamöterna *beslutar* att verksamheten ska kostnadseffektiviseras och *pressar* övriga inom bolaget på ett sätt som *främjar* ett oaktsamt arbetssätt. Därutöver borde samtliga aktörer mer eller mindre *säkerställa* att risker för liv och hälsa minimeras vid bedrivandet av verksamheten och vid företagandet av handlingar.

Frågan blir då hur dessa gärningar kan formuleras i orsakstermer och fastställas i ett faktiskt orsakssamband? En grundläggande förutsättning är självklart att Schaktarnas verksamhet medfört förutsättningar som står i kausalsamband med inträffandet av det specifika jordskredet som inneburit att A omkommit. I brist på expertutlåtanden och djupare kunskaper i övrigt kring inträffandet av jordskred kommer jag, för att kunna gå vidare i orsaksutredningen, presumera att det är tillräckligt visat att ”fuldumpning”, i kombination med vibrationer genom en sprängning, varit de förutsättningar som orsakat jordskredets inträde som inneburit A:s död. Kausalitetsfrågan hänför sig alltså vidare till vilka personers gärningar som kan anses leda till dessa två avgörande faktorer och därigenom A:s död.

Till att börja med torde ett relativt självklart faktiskt orsakssamband föreligga mellan den anställdes handling (detonerande av sprängladdning) och inträdet av jordskredet som ledde till A:s död. Detsamma borde även gälla för maskinisten som dumpade schaktningsdeponin.¹⁸⁹ Båda gärningarna bör ses som nödvändiga för inträdet av följden och borde var för sig också anses som tillräckliga. Frågan blir dock om dessa intuitivt är att se som orsaker ändå, framför allt då händelseförloppet inbegriper flera andra aktörer som snarare kan

¹⁸⁸ Detta är endast ett antal exempel på vissa identifierbara faktor. Listan kan troligen fortgå i nästintill all oändlighet.

¹⁸⁹ Presumerat att denne genomförde all ”fuldumpning”.

ses som huvudsaklig orsak till förutsättningarna (de anställdas handlingar inkluderade) som ledde till A:s död.¹⁹⁰

Mer intressant blir det att fråga sig hur man argumenterar för att de ännu mer avlägsna och omkringliggande ansvarssubjekten kan tänkas stå i faktiskt orsakssamband med A:s död. Anta att utredningen ska inriktas mot bolagets VD. Sett till gärningstyp kan man först undersöka om en brottsbeskrivningsenlig *handling* från denne kan intolkas i omständigheterna. Rimligtvis rör det sig då inte om någon form av fysisk handling som direkt medfört faktorerna som förorsakat A:s död. Istället torde gärningen kunna översättas till ett beteende, klassificerat som handling, som påverkat de övriga omständigheterna i händelseförloppet. Härmed bör handlingen främst förstås som en handling som psykiskt påverkar de övriga faktorerna i form av att denne förmår de anställda till att företa eller inte företa handlingar. Låt säga att gärning i detta fall består i att VD:n förmått en anställd att inte företa vissa adekvata skyddsåtgärder genom ordar om tids- och kostnadseffektivitet, vilket medför att de anställda i sin tur inte kontrollerar säkerheten och sådant som klart motverkar inträdet av jordskred. Ordern från VD:n torde då inbegripas i en kausalkedja och blir en av flera nödvändiga faktorer som krävs för att följden ska inträffa på det sätt som skett.

I detta sammanhang blir VD:ns konstaterade orsakande dock konkurrerande med andra faktorer som är nödvändiga för följdens inträde, exempelvis platschefens och de anställdas handlingar. Detta medför att utredningen istället bör undersöka frågan utifrån ett mer omfattande kausalitetsbegrepp, i form av ett inträde av tillräckligheter. Frågan blir följaktligen om VD:ns handling kan ses som nödvändig inom ett tidigare komplex av faktorer som tillsammans kan ses som tillräcklig för följdens inträde. Detta kan dock till synes bli en svår operation, då det faktiska händelseförloppet som fortgår efter detta komplex av faktorer innefattar flera andra faktorer som i sig också är nödvändiga, vilket skapar en osäkerhet kring att kunna säga att beslutet i sig är tillräckligt för följden. Frågan om vad som är tillräckligt blir härmed snarare en avvägning kring om man någorlunda säkert kan konstatera orsakssambandet. Med andra ord återvänder man till en form av ”common sense-bedömning”, där orsakssambandet konstateras genom våra intuitioner istället för teorier som låser in bedömningen i en orsaksstruktur. Möjligtvis är detta vad Strahl också påpekar genom att istället basera frågan om faktiskt orsakssamband utifrån om en faktor istället kan anses bidragit till uppfyllandet av följden på ett nämnvärt sätt. Med detta synsätt torde VD:ns handling i varje fall ses som en orsak som kan

¹⁹⁰ Jämförelsevis torde det vara likartat som att utpeka lokföraren som orsak i det ovanstående exemplet (se avsnitt 4.2). Denna intuition kan också översättas i den nästkommande frågan kring om ens gärning *bör* ses som orsak och därigenom begränsas de anställdas gärningar bort genom en normativ bedömning.

antas vara av intresse för den fortsatta normativa bedömningen.¹⁹¹ Gärningar kan alltså troligen intolkas som beteenden inom den aktuella straffbestämelsen och därefter, beroende på hur kvalificerat de bidragit till följden, sättas som orsak gentemot en viss följd. Följaktligen får en argumentation kring orsakssambandet främst baseras på vissa omkringliggande omständigheter som kan tala för eller mot att VD:ns gärning ska ses som en tillräckligt bidragande till A:s död.

Ett annat alternativ vid undersökningen av det faktiska orsakssambandet är att istället se om gärningen kan tolkas som en brottsbeskrivningsenlig underlåtenhet. Med andra ord undersöks det om en persons gärning snarare kan förstås som en underlåtenhet i att företa en viss handling, istället för att undersöka dennes gärning som en avlägsen och faktor inom en osäker kausalkedja. I det aktuella fallet kan detta förslagsvis vara att VD:ns ovan beskrivna handling, i form av dennes beslut eller order, istället ses som en underlåtenhet att säkerställa att verksamheten bedrivs på ett säkert och aktsamt sätt. Det konkreta ”beteende” som möjligen kan tolkas som en handling hos bolagets VD blir alltså istället en mer övergripande underlåtenhet från dennes sida.

Vad detta har för konsekvens är att frågan om orsakssamband gestaltas annorlunda. Nämligen att utredningen teoretiskt hamnar i en undersökning kring möjliga kausallinjer om vad som skulle ha skett om VD:n företagit en förväntad handling, istället för att se till faktiska naturliga orsakssamband genom undersökningar av kausalkedjor. Utredningen får härigenom en annan karaktär eftersom orsakssambanden konstateras utifrån en tilltänkt förväntan att ingripa i händelseförloppet, istället för ett svårutrett och komplext uppställande av naturliga orsakssamband. I detta föreligger dock en annan form av komplexitet. Nämligen att den förväntade handlingen behöver vara så pass kvalificerad att gärningsmannen befinner sig i en garantställning i form av en övervakningsgarant eller en skyddsgarant.

En argumentation kring VD:ns ansvar som övervakningsgarant tenderar att likna ansvarsfiguren företagaransvar. Frågan som uppkommer är därmed om dennes ställning som VD bör medföra en tillsyn- och övervakningsplikt över farobjektet i form av associationen som sådan. Efter en undersökning av övergripande normer, avtal och andra riktlinjer torde en sådan plikt inte vara omöjlig att utröna.¹⁹² Exempelvis att VD:ns roll som ledare innebär en att denne får ett striktare ansvar att övervaka verksamheten och se till att den drivs på ett sätt som innebär att risken för jordskred och att någon omkommer genom verksamheten minimeras. Däremot föreligger det dock också en risk

¹⁹¹ Ett likande resonemang kan vidare antas föras med andra avlägsna kandidater inom exemplet, såsom platschefen och medlemmar inom styrelsen.

¹⁹² Exempelvis en VD:s ansvar över den ”löpande förvaltningen” inom ett aktiebolags verksamhet, se 8 kap 29 § ABL

att komma till den konkreta motsatsen då övervaknings- och tillsynsplikten, genom avtal om delegation eller dylikt, kan förflyttas från VD:n till andra som utsetts som ansvariga för att exempelvis överse säkerheten på arbetsplatsen. Argumentationen kring ett ansvar på grund av en ställning som övervakningsgarant kan alltså bidra till medel för att peka ut avlägsna och annars långsökta kandidater som orsakande på effektivt sätt. Men detta ansvar kan troligen också undgås genom att det på ett påtagligt sätt kan förflyttas och påverkas.

Ett annat alternativ är att argumentera för ett underlåtenhetsansvar på grund av att VD:n intagit en ställning som skyddsgarant. För att denna ansvarsform ska vara aktuell krävs det att VD:n, som person, besitter egenskaper som innebär att just denne har en ställning som innebär en skyldighet att utföra den handling som påbjuds i den aktuella bestämmelsen. Orsaksrequisitet behöver följaktligen förstås som att VD:n själv, genom avtal, frivilligt åtagande eller en allmän yrkesskyldighet åläggs att utföra en handling och inte förhålla sig passiv.

I det aktuella fallet kan en argumentation för en ställning som skyddsgarant förmodligen uppställas på följande sätt. VD:n, i egenskap av ledare för verksamheten och skyddsgarant, inleder sprängningen och dumpningen på depotn samtidigt som denne förhåller sig passiv gentemot att avbryta arbetet. Detta trots att det stått klart för VD:n att det förelåg en tydlig risk för jordskred som skulle förstöra närliggande bostäder. I sig bör en sådan argumentation inte ses som orimlig, men ett potentiellt problem som uppkommer vid en sådan argumentation är VD:ns avlägsenhet från dessa konkreta handlingar. Det finns troligen andra mer närliggande aktörer som, utifrån omständigheterna i det konkreta fallet, snarare kan förstås som skyddsgaranter med hänsyn till att de fysiskt överser och utför arbetet.¹⁹³ Orsakssambandet torde härmed till viss del vara svårt att argumentera för, på grund av att det blir långsökt att påstå att det föreligger en tillräckligt kvalificerad förväntan gentemot den avlägsna aktören i form av VD:n.

Sammantaget borde alltså ett underlåtenhetsansvar bidra till att vissa personer kan insättas i ett faktiskt orsakssamband genom en skyldighet att övervaka farokällan (bolaget), eller genom att denna specifika person förväntas att handla och påverka händelseförloppet mer än andra med hänsyn till de åtaganden som subjektet kan tillskrivas. Däremot kan det antas att det inte alltid bidrar till en argumentation för att utpeka en aktör som annars är avlägsen från följden. Detta med hänsyn till att garantansvaret kan antas vara aktuellt för andra gärningsmän istället, som har ett särskilt förordnat övervakningsansvar eller en större förväntan att ingripa i händelseförloppet.

¹⁹³ Exempelvis de anställda eller platschefen.

7.3.2 Bör VD:n ses som orsak till A:s död?

Fortsättningsvis kommer det presumeras att ett underlåtenhetsansvar inte kunde aktualisera gentemot VD:n på grund av att denne inte kunde ses som en garant. Vilket innebär att den fortsatta utredningen om gärningens relevans eller adekvans inför följderna utgår från VD:ns ovan beskrivna handling.

En första för att undersöka detta är adekvansläran. Den normativa bedömningen av den identifierade orsaken blir då en fråga som främst baseras på rimlighet, där bedömningen innebär en undersökning om det förelåg en objektiv fara för följdens inträde vid gärningstillfället.¹⁹⁴ Sett till det aktuella fallet och hur VD:ns gärning har beskrivits, leder dock en användning av adekvansläran sannolikt till en slutsats om att VD:ns gärning inte är aktuell för ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande. Den beskrivna gärningstypen utgör helt enkelt inte ett bra exempel på en gärning som typiskt sätt leder till en fara för den denna typ av följd. Detta främst på grund av att VD:ns beskrivna handling och den aktuella följden står så pass långt ifrån varandra, att det knappast objektivt sett låg inom det möjligas gräns att VD:ns gärning skulle leda till A:s död. Tvärtom kan beskrivningen av VD:ns handlande nästintill ses som ett skolexempel på fall där adekvansläran leder till att något inte bör ses som orsak till en viss följd.¹⁹⁵

Det andra sättet att argumentera för att VD:ns handling bör vara föremål för ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande är att basera den normativa bedömningen på metoder som utgår från om gärningen inneburit ett relevant otillåtet risktagande för den aktuella följden - A:s död.

Teorier som bygger på objektiv oaktamhet förutsätter, till skillnad från adekvansläran, att den normativa bedömningen inte enbart baseras på hur gärningen i den aktuella utredningen har beskrivits. Istället innebär bedömningen att vissa omständigheter beaktas som vidare förankrar gärningsbeskrivningen och den fortsatta bedömningen.¹⁹⁶ VD:ns beskrivna handling i det aktuella fallet tillförs härvid en till dimension vid den normativa bedömningen, då det aktuella handlandet beskrivs med hänsyn till olika former av oaktamhet. Detta bidrar således till tydliga argument om att den faktiska gärningen, inte gärningstypen, bör vara av intresse för ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande.

En granskning av ett otillåtet risktagande i det aktuella fallet innebär således att hänsyn kan tas till vissa lagar och förordningar som reglerar den typ av

¹⁹⁴ Eller att följden låg i farans riktning.

¹⁹⁵ Jfr. det ovan beskrivna ambulansfallet i avsnitt 5.1.

¹⁹⁶ Detta har även varit grunden till den kritik som framhållits mot adekvansläran inom straffrätten, se avsnitt 5.2.

verksamhet som VD:n är involverad i,¹⁹⁷ samt specifika branschregler som beskriver normer för aktsamhet vid schaktningsarbeten.¹⁹⁸ Dessutom är det möjligt att se till VD:ns förmodade kunskaper och faktiska position i enlighet med förtroendegrundsatsen, samt att ta hänsyn till andra omständigheter som indikerar att VD:ns identifierade gärning bör ses som orsak. Exempelvis om det förekommer en kvalitativt större eller mindre risk för den specifika följden och om verksamheten som helhet omfattas av vissa risker, vilket skulle innebära en klandervärdhet att inte beakta eller motverka riskerna. En utredning kring VD:ns gärning kan härmed innehålla argument om att det utifrån aktsamhetsstandarderna föreligger konkreta krav på att vissa former av säkerhetsåtgärder ska genomföras för att undvika jordskred eller liknande. Samtidigt som risken för liv och hälsa kan anses som kvalitativt stor med hänsyn till omkringliggande bostäder och den höga risken för skred vid den typen av arbeten. Därtill kan VD:n, utifrån dennes position i kollektivet (bolaget), ses som särskilt insiktsfull i fallet, varför dennes beskrivna handling kan betraktas som särskilt klandervärd. Dessutom kan det beaktas att verksamheten som sådan kan antas innebära risker, då den innefattar brukande av sprängämnen och annat farligt material, vilket innebär krav på att uppmuntra och beakta vissa säkerhetsåtgärder.

Genom utredningen av det otillåtna risktagandet kan en argumentation följaktligen fånga den konkreta klandervärdhet som gör att VD:ns utpekade handling objektivt bör ses som orsak. Detta sker inte enbart på grund av att denne tillräckligt bidragit eller varit nödvändig för följdens inträde, utan också för att oaktsamheten inom den företagna gärningen innebär att handlingen som sådan borde ställas i orsakssamband. En undersökning om huruvida en gärning innebär ett otillåtet risktagande bidrar härmed till argument som kan framhäva VD:ns konkreta handling som något som är av intresse för en ansvarsbedömning. Detta trots att dennes gärning i sig kan beskrivas som långsökt i det händelseförlopp som ledde till A:s död.

Nästkommade fråga blir om det konstaterade otillåtna risktagandet, istället för gärningstypen enligt adekvansläran, kan förstås som relevant för A:s död. För det första kan man då fråga sig om dödsfallet, i Jareborgs ordalag, innebär ett förverkligande av just de risker som medfört att handlingen ska ses om ett otillåtet risktagande. Det vill säga; hur plausibelt det var att det otillåtna risktagandet skulle leda till ett jordskred som skulle medföra A:s död vid det tillfälle då VD:n genomförde sin handling. Svaret kan härvid bli aningen

¹⁹⁷ Se exempelvis förordning (2001:512) om deponering av avfall och lagen (2010:1011) om brandfarliga och explosiva varor.

¹⁹⁸ Exempelvis har svensk byggtjänst utgett en skrift innehållandes riktlinjer om hur en schaktningsverksamhet ska bedrivas på ett säkert sätt, se Lundström m.fl. (2015), schakta säkert – säkerhet vid schaktning i jord.

spekulativt. Beroende på hur uttömmande och konkreta de olika aktsamhetsstandarderna är och med hänsyn till att ett otillåtet risktagande möjligtvis inte behöver vara alltför kvalificerat när det rör sig om risker för liv och skada, kan det dock troligen vara möjligt att kravet på relevans är uppfyllt. Framför allt om det otillåtna risktagandet innebär en påverkan av säkerhetsåtgärder och liknande, då dessa aktsamhetsstandarder troligen innefattar en specificering och därigenom en förutsägbarhet kring att ett förbiseende av säkerhetsåtgärderna innefattar en risk mot liv och hälsa. Jareborgs modell kring relevans torde härmed vara användbar för att uppställa en argumentation som talar för att VD:n och andra avlägsna gärningsmän bör ses som en kandidat för ett eventuellt straffrättsligt ansvarsutkrävande.

Den andra möjligheten som finns tillgänglig för att behandla frågan om det otillåtna risktagandets relevans är att, utifrån Strahls idéer, uppställa en argumentation som utgår från hypotetiska prov. Frågan blir härmed istället om ett aktsamt handlande av VD:n skulle leda till att händelseförloppet slutar i samma följd. I det aktuella borde det då bli en undersökning om huruvida resultatet blivit annorlunda om VD:n uppmuntrat och efterföljt de krav på säkerhetsåtgärder och andra tänkbara aktsamhetsstandarder, som identifierats vid den objektiva oaktsamhetsutredningen.

Med hänsyn till omständigheterna borde en prövning utifrån Strahls tillvägagångssätt innebära att en viss osäkerhet kan antas råda vid utredningen. Detta framför allt på grund av att VD:ns otillåtna risktagande är avlagset från följden, vilket medför att ett antal andra moment kan ha skett trots att denne handlat aktsamt. Samtidigt som bedömningen också utgår från frågan om vad som hade skett om vissa säkerhetsåtgärder och liknande hade genomförts inom händelseförloppet, vilket innebär ett större mått av spekulation. Detta borde innebära att utredningen, utifrån Strahls idéer, bör utgå från om det kan antas som ”mycket sannolikt” att följden skulle undvikits om VD:n handlat på ett aktsamt sätt, för att på så sätt bemöta den osäkerhet som omständigheterna i fallet medför. Utgångspunkten i det aktuella fallet blir följaktligen om det kan ses som mycket sannolikt att A inte skulle omkommit om VD:n inte påverkat de anställda till att inte företa säkerhetsåtgärder som skulle motverkat inträffandet av jordskredet.

Genom en relevansmetod som utgår från hypotetiska prov får alltså den förmodade aktsamheten en avgörande roll vid frågan om VD:ns handling bör ses som orsak. Oaktsamhetens relevans kan härvid påverkas genom att se till efterkommande teorier kring händelseförloppet som sedermera behöver värderas, vilket i sin tur ger VD:n en möjlighet påpeka det tvivel som det komplexa händelseförloppet innebär. I det aktuella fallet torde en användning av Strahls hypotetiska prov därför innebära en svårare argumentation för att utpeka VD:ns otillåtna risktagande som relevant orsak. Detta särskilt med tanke på

att omständigheter som framkommer i efterhand måste beaktas genom de hypotetiska proven, vilket i sin tur kan innebära att det inte med en tillräcklig grad av sannolikhet kan påvisas att ett aktsamt beteende från VD:n skulle förhindrat följden. Som nämnts tidigare blir det ett bevisproblem.¹⁹⁹

Den mest påtagliga skillnaden mellan Strahls och Jareborgs modeller blir alltså att de hypotetiska proven uppmärksammar utomstående faktorer som uppdragas i efterhand och som kan påverka den slutliga normativa bedömningen. Medan Jareborgs modell bidrar till att utredningen istället blir mer strikt till omständigheterna och den straffvärdhet som bedömningen kring gärningen har medfört. I detta kan Jareborgs synsätt antas vara mer användbart vid händelseförlopp som innefattar långtgående orsakssamband och avlägsna gärningsmän, då det istället ser till den konkreta oaktsamheten som gärningen inneburit.

I det aktuella fallet kan det som exempel, med den konkreta handlingens klandervärdhet som utgångspunkt, förstås som motsägelsefullt att påstå att VD:ns handling är en straffrättsligt irrelevant orsak med hänsyn till vissa efterkommande omständigheter som kan antas påverka oaktsamhetens faktiska relevans. Detta särskilt med tanke på att en viktig funktion för straffrätten är att klandra sådana beteenden som ses som moraliskt förkastliga. Det borde därför vara tillräckligt att konstatera gärningsmannens identifierade handlande som ett otillåtet risktagande som förverkligat just en av de risker som medför att handlingen objektivt ska ses som oaktsam och därmed klandervärd. Eller, som Jareborg påpekar, det viktiga är att någon har förfarit oaktsamt i en viss riktning och orsakat en följd på ett sätt som förverkligat en relevant risk.²⁰⁰

Frågan blir dock om den ordning som Jareborg förespråkar kan antas leda till något strikt resultat. Framför allt med hänsyn till rättssäkerhetens krav på legalitet, på så vis att själva orsakandet ska ha stöd i bestämmelsens (vållande till annans död) effektrekvisit. Med andra ord att VD:ns handling de facto varit orsaken till följden, vilket kan tänkas översättas till att VD:ns konstaterade otillåtna risktagande varit just det som till större del avgjort att följden (A:s död) blev verklighet. Följaktligen blir det strikt att inte beakta och värdera sådana omständigheter som i efterhand kan antas tala emot att VD:ns otillåtna risktagande objektivt varit en orsak. En anledning till detta kan antas vara att den aktuella handlingen baseras på en överksamhet i form av att inte företa skyddsåtgärder. Vad som härmed sker är att en del av utredningen också får en liknande karaktär som vid ett underlåtenhetsansvar, där frågan om ett orsakandes samband med följden alltid baseras på hypotetiska prov genom att undersöka en tilltänkt negativ faktors existens. Härigenom blir

¹⁹⁹ Avsnitt 5.3.3.

²⁰⁰ Jfr. Asp m.fl. (2013) s. 170.

orsaksrekvisitet i ett fall som detta till viss del tudelad, genom att utredningen delvis konstaterar en straffrättsligt relevant handling som står i ett orsakssamband med följden. Samtidigt som man också påpekar en otillbörlig överksamhet som anledning för den aktuella följden. Orsakssambandet får härmed ett ytterligare steg där oaktsamhetens relevans enbart kan kontrolleras genom att företa hypotetiska tester.

Frågan som uppstår är härmed om utredningen bör fokusera enbart på den konkreta handlingen och dess förverkligande av en relevant risk eller om utredningen istället bör beakta hypotetiska händelseförlopp för att säkerställa att VD:ns otillåtna risktagande var en tillräcklig förutsättning för A:s död. Det förstnämnda kan anses vara strikt men effektivt eftersom metoden förbiser omständigheter som framkommer efter gärningstillfället, genom att endast fokusera på den faktiska klandervärdeheten som den aktuella handlingen inneburit. Å andra sidan ger hypotetiska prov möjlighet att beakta den osäkerhet som råder på grund av att handlingen får en karaktär av överksamhet, vilket sannolikt medför ett större övervägande av kraven på legalitet och förutsägbarhet. Detta framför allt då utredningen tillåts att beakta efterkommande möjliga omständigheter som kan antas påverka argumentationen om huruvida en gärning ändå bör ses som klandervärd och därigenom som en relevant orsak. Samtidigt kan de hypotetiska proven därutöver i motsats också medföra en ordning där den normativa bedömningen behöver handskas med bevisproblem, vilket kan innebära att straffrättsligt relevanta handlingar i sig inte effektivt kan behandlas. Möjligen medför Strahls förslag på en bevislättning att detta effektivitetsproblem dock hanteras på något ett ändamålsenligt sätt.

Valet av normativ modell får således grundas på vad som är rättspolitiskt önskvärd med beaktande av de ramar som rättssäkerhetens legalitetskrav uppställer. Detta samtidigt som man också strävar efter målet att effektivt upprätthålla straffrättsens och brottsbestämmelsernas grundläggande funktion, genom att utröna och bestraffa det klandervärda beteende inom ett händelseförlopp som kan förstås som en orsak till en specifik oönskad följd.

En sista möjlighet som avslutningsvis bör framföras i frågan om att betrakta VD:ns gärning som orsak till A:s död är att argumentera för ett medverkansansvar. Med hänsyn till den aktuella utredningen är det exempelvis inte orimligt att istället tolka VD:ns beskrivna handlande som ett främjande till annans brottslighet. Detta dock under förutsättning att exempelvis en av de anställdas handlingar, eller underlåtenheter, kan motiveras som en brottsbeskrivningsenlig gärning. Att dock notera är att ett medverkansansvar bör vara ett alternativ som argumenteras för i andra hand och inte utgångspunkten för utredningen kring orsakandet. I detta kan visst stöd antas finnas i den prioriteringsordning som framkommer i 23 kap. 4 § 2 st. BrB och i förekomsten av principer som utvidgad gärningsmannaskap, som har utvecklats inom rättstillämpningen. Medverkansansvaret innebär således ett effektivt sätt att

undvika en komplex och svårargumenterad utredning om orsakande. Det bör dock inte ersätta kravet på att klandra en persons handling eller underlåtenhet som en faktisk orsak till följden, förutsatt att omständigheterna i fallet tillåter det.

7.4 Avslutande slutsatser

Hur kan en rättslig argumentation kring ett brottsbeskrivningsenligt orsakande utformas för att bäst klargöra om en viss avlägsen gärning bör betraktas som orsak? Utifrån den tidigare analysen kan det att frågan i grunden blir en utredning kring klandervärdheten i den gärning som är föremål för utredning. Genom att fokusera på detta kan den komplexitet som avlägsenheten medför, såsom osäkerheter om orsakssamband, hanteras. Detta genom att utredningen tillåts att istället se till omkringliggande värden som instinktivt medför att en viss person borde ses som orsaken till en viss följd. Härmed bör utredningen utgå från en undersökning av en gärnings objektiva oaktksamhet genom en normativ bedömning. Detta dock med en underliggande förutsättning att gärningen på ett någorlunda kvalificerat sätt kan sättas i ett faktiskt kausalsamband med följden, samt med hänsyn till legalitetsprincipens krav på stöd i lag.

Därtill är den aktuella gärningstypen av vikt. Med tanke på argumentationen som har presenterats är det fördelaktigt att initialt utgå från underlåtenheten när man granskar orsakssambandet. Det vill säga att inledningsvis pröva om det förekommer en kvalificerad förväntan gentemot den kausalt avlägsna orsakskandidaten med hänsyn till garantläran. Genom detta tillvägagångs kan ett orsakssamband styrkas utan ett beaktande av komplexa orsaksförhållanden med många konkurrerande orsaksfaktorer.

Om det dock inte går att fastställa ett underlåtenhetsansvar finns det vidare en möjlighet att istället försöka tolka om underlåtenheten till en form av beteende som kan klassificeras som en handling. Genom detta bör det tilltänkta orsaksubjektet ändå kunna sättas i en kausalkedja gentemot följden och därigenom ett faktiskt orsakssamband. Varvid tyngden i orsaksutredning får läggas på om den identifierade handlingen kan ses som ett relevant otillåtet risktagande.

Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

prop. 1972:5, Kungl. Maj:ts proposition med förslag till skadeståndslag m.m.

Prop. 2005/06:59, Företagsbot.

Statens offentliga utredningar

SOU 1944:69, Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.

SOU 1953:14, förslag till brottsbalk.

SOU 1988:7, Frihet från ansvar – om legalitetsprincipen och om allmänna grunder för ansvarsfrihet.

SOU 1997:127, Straffansvar för juridiska personer.

Litteratur:

Agge, Ivar, Straffrättens allmänna del : föreläsningar. H. 2, P A Norstedt & söners förlag, Stockholm 1961.

Almkvist, Gustaf, Svensson Erik, ”Orsakande, tillräknade och luftstrupstransplantationer”, SvJT 2018 s.225 – 239.

Andersson Håkan, Skyddsändamål och adekvans om skadeståndsansvarets gränser, Iustus förlag, Uppsala, 1993.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils, Kriminalrättens grunder, uppl. 2, Uppsala, Iustus förlag, 2013.

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman Per Ole, Wennberg Suzanne, Wersäll, Fredrik, Brottsbalken En kommentar, version 23, Juno, kommentar till 23 kap 4 § (hämtad den 20 december 2023, www.nj.se)

- Boucht, Johan, Om straffrättslig oaktsamhetsbedömning vid frivillig verksamhet med förhöjd risk, SvJT 2013 s. 985 – 1016.
- Erenius, Gillis, Oaktsamhet, Stockholm, P A Norstedt & söners förlag, 1971.
- Gröning, Linda, Husavø, Erling Johannes, Jørn Jacobsen, Frihet, forbrytelse og straff, uppl. 3, Vigmostad & Bjørke, Bergen 2023.
- Jareborg, Nils, Allmän Kriminalrätt, Iustus förlag, Uppsala 2001.
- Jareborg, Nils, ”Rättsdogmatik som vetenskap”, SvJT s. 1 - 10
- Jareborg, Nils, straffrättens gärningslära, Fritzes förlag AB, Stockholm, 1995.
- Jönsson, Sverker, Straffansvar och modern brottslighet – En idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer, Uppsala, Iustus förlag, 2004.
- Leijonhufvud, Madeleine Wennberg, Suzanne och Ågren, Jack, *Straffansvar*, uppl. 10 Stockholm, Norstedts juridik, 2018.
- Rankinen, Juho. *Om att fråga rätt — den ”faktiska” kausaliteten i straffrätten: ett empiriskt fenomen, en normativ konstruktion eller ett mysterium*, JFT 2018 s. 437–462.
- Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare -ämne, material, metod och argumentation*, uppl. 4, Stockholm, Nordstedts juridik, 2018.
- Schultz, Mårten, *Kausalitet studier i skadeståndsrättslig argumentation*, Stockholm, Jure förlag, 2007.
- Strahl, Ivar, *Allmän Straffrätt - vad angår brotten*, Stockholm, P A Norstedt & söners förlag, 1976.
- Strahl, Ivar, *orsaksrekvisitet i straffrätten*, Festskrift till Ivar Agge, Stockholm, P A Norstedt & söners förlag, 1976 s. 271 – 293.
- Tornstedt, Hans, *Om företagaransvar: Studier i specialstraffrätt*, Aktiebolaget Nordiska Bokhandeln I Distribution, Stockholm, 1948.
- Ulväng, Magnus, Straffbegreppet, SvJT 2016 s. 221 – 236.

Von Hirsch, Andrew, *De lege - Proportionalitet och straffbestämning*, Iustus förlag, Uppsala, 2001.

Ågren, Jack, *Straffasvvar*, uppl. 11, Stockholm, Norstedt Juridik, 2023.

Övrigt:

Lundström, Karin, Odén, Karin och Wilhelm Rankka, *Schakta Säkert – Säkerhet vid schaktning i jord*, Svensk byggtjänst, Stockholm, 2015.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen:

NJA 1962 s. 469.

NJA 2004 s. 126.

NJA 2004 s. 176.

NJA 2005 s. 372.

NJA 2007 s. 369.

NJA 2012 s. 826.

NJA 2020 s. 397.

NJA 2022 s. 264.

NJA 2023 s. 177.

Hovrätterna:

Hovrätten för Nedre Norrland, mål nr B 399–14.